

Links in tijden van

derHelling

NR 1 • LENTE 2010 • €6,50 • kwartaalblad voor linkse politiek

Links

Precies tien jaar geleden kwam de Helling met een nummer met op de voorkant een uitbundig 17de eeuws stilleven. De kop daarbij was: 'Links in tijden van overvloed'. Het was de tijd van paars, groei en welvaart voor iedereen. Een periode van een volle beurs, maar ook, na de val van de muur, van ideologische leegte. Waar stond links nog voor, vroegen we ons af in dat nummer. Waar ging politiek überhaupt nog over? De antwoorden die we kregen waren schamel. Een jaar verder was alles anders, de politiek ontplofte en bracht ons nieuwe tegenstellingen, nieuwe thema's, nieuwe vijanden, nieuwe stijlen.

Nu, tien jaar later, beleven we tegen deze achtergrond van culturele en politieke turbulentie, een heftige economische crisis. We weten inmiddels heel goed waar politiek over gaat, maar hoe zit dat met die andere vraag: waar staat links voor, met welk verhaal gaat links ons naar welke toekomst leiden? Hoe gaat ze grote groepen kiezers aan zich binden, niet alleen op 9 juni maar over een lange periode? We gaan hier op zoek naar het begin van antwoorden op de meeste dringende kwesties. Wat is links? Wat doen we met de markt? Wat is het antwoord op de populistische uitdaging? Wat is links bezuinigen? Wat komt er na de crisis?

Vriendschap

De filosofe Susan Neiman keert zich op de volgende pagina's tegen cynisme en pleit voor optimisme. Ze verwijst links terug naar de waarden van de Verlichting en de Franse revolutie: vrijheid, gelijkheid, broederschap. Een eigentijdse, meer individualistische invulling van dat laatste is vriendschap. Aan tien fotografen en illustratoren die eerder meewerkten aan de Helling vroegen we hun visie te geven op de waarde 'vriendschap', met haar mooie én problematische kanten. Deze beelden vindt u verspreid door dit nummer.

Jelle van der Meer, hoofdredacteur a.i.

< Hiernaast: Ramses Shaffi, Joop Admiraal en Kitty Courbois, door Sarah Wong: "Het portret komt uit mijn serie *Angels*. Twee jaar geleden nam ik deel aan een media-workshop, *Images and Voices of Hope*, met als onderwerp: in hoeverre zijn wij verantwoordelijk voor de uitwerking van de beelden die we de wereld in sturen? Wil je shockeren of wil je inspireren? Wat heeft de wereld nodig?"

< < Omslagbeeld: Herko van Eerden. Een propaganda-affiche uit de Sowjetunie vormde de basis van de collage, maar let ook op het koalabeertje in het hoofd van de rechterman.

THEMA: LINKS IN TIJDEN VAN CRISIS

Mensen het goede aanreiken⁴

Interview met filosofe Susan Neiman — Jelle van der Meer

De vrije markt linksaf⁸

Is de markt te redden? — Een essay door Pieter Pekelharing

Volk & elite¹²

Acteursgroep Wunderbaum speelt *Venlo*

Antwoorden op de angst¹⁷

De Zwitserse minaretten — Christoph Keller

Gekozen leiders en de stem van het volk²⁰

Obama's op polderformaat — Dick Pels

Links bezuinigen: drie opinies²⁵

Bas Jacobs: "Wat willen we op de lange termijn?"

Jolanda Sap: Geluk

Rutger Groot Wassink: Sturende overheid

Na de crisis – en wat nu?²⁸

Gezaghebbende antwoorden — boekbespreking door Ewald Engelen

De kracht van vastberaden organisatie³²

In memoriam Marcus Bakker — Leo Molenaar

Idealisten in het bestuur³⁶

GL-wethouders zijn te weinig politicus — Natasja van den Berg en Farid Tabarki

Geen andere optie dan onderhandelen⁴⁰

De militaire strategie in Afghanistan is uitzichtloos — G. Dahhan & A. Hamdy

Hulp is politiek⁴³

Kritiek op het WRR-advies over ontwikkelingshulp — Max van den Berg

RUBRIEKEN

Mediacommentaar door Marijtje Denters 14

Menno Hurenkamp vanuit Moskou 35

Verder lezen en kijken 38

WB-Berichten 45

jaargang 23 · nr 1 · lente 2010

Losse nummers: € 6,50

Jaarabonnement: € 24,50

Jongerenaabbonnement (t/m 27): € 12,50

Gironummer: 6990899 t.n.v. tijdschrift de Helling.

Niet voor 1 januari opgezegde abonnementen

worden automatisch voor één jaar verlengd.

ISSN 0922-0119

HOOFDREDACTIE A.I. Jelle van der Meer

REDACTIE

Natasja van den Berg

Marijtje Denters

Bas Eickhout

Marius Ernsing

Aysel Sabahoglu

Farid Tabarki

Noortje Thijssen

Olav Velthuis

CORRECTIE Tim Manders

ONTWERP & BEELDREDACTIE

Mark Schalken / de Ruimte ontwerpers

DRUK Drukkerij Raddraai

PAPIER 100% recycled

UITGEVER Stichting Wetenschappelijk

Bureau GroenLinks

REDACTIEADRES

Postbus 8008, 3503 RA Utrecht

tel 030 239 99 07

dehelling@gmail.com

www.dehelling.net

WIKKEL Jack van Mildert namens Bureau

Groei Door Stilstand (sap@worldmail.nl)

“Als we mensen niet het goede aanreiken

Susan Neiman

kiezen ze voor het kwade.”

Links is haar morele kompas kwijt. Ze omarmt relativisme en ironie en vergeet dat mensen behoefte hebben aan een publieke opvatting over goed en kwaad. Zo oordeelt de filosoof Susan Neiman. Ze schiet te hulp met een pleidooi voor idealisme gebaseerd op de Verlichtingswaarden.

Susan Neiman is niet alleen professor en boekenschrijver, maar ook actievoerder. In 2008 ging ze canvassend langs de deuren in de verkiezingscampagne van Obama. “Het was mijn plicht als burger om te helpen de Republikeinen te stoppen. Bush was op de weg naar fascisme, hij is zeker een proto-fascist. Ja, daar mag je me op quoten. Inmiddels zijn er veel artikelen verschenen waarin het Duitsland van de jaren dertig wordt vergeleken met de VS van Bush, ook in *New York Times*, toch geen linkse krant. In Europa is te weinig onderkend hoe slecht hij was.” De Amerikaanse filosoof doceerde aan Yale en is nu directeur van het Einstein Forum in Potsdam. Onlangs was ze in Nederland voor een serie optredens, waaronder de Pierre Bayle-lezing. Met de titel van haar laatste boek *Morele Helderheid* refereert Neiman aan Bush, die die term gebruikte in zijn strijd tegen het zelfbenoemde kwaad. “Dit boek is mijn antwoord daarop.” Geen polemiek tegen rechts, maar peptalk gericht op links. Het boek wil links een alternatief in handen geven voor het monopolie dat rechts heeft veroverd op het gebied van de moraal. Susan Neiman houdt links een bestraffende en een opbeurende boodschap voor. Het was een fatale fout om de utopische vergezichten, het geloof in morele vooruitgang op te geven voor pragmatisme en belangenpolitiek. Daarmee is het ook morele kompas van universele principes van rechtvaardigheid uit handen gevallen. Links omarmde het relativisme en wees het spreken over waarden af. Wie de rechtse roep om waarden bedrog noemt, schrijft Neiman, vergeet wat deze mensen bieden. Conservatieven bieden een publieke opvatting over goed en kwaad, terwijl links daar geen eigen versie tegenover weet te stellen. “De taal van links is een taal gekleurd door teleurstelling en het voorne-

men zich niet nog eens voor de gek laten houden nu eerdere mooie praatjes zijn ontmaskerd. Met zo’n taal kan je weinigen voor je winnen.”

De opbeurende boodschap van Neiman is dat het morele verhaal van links terug te winnen is. Ze bepleit een moreel idealisme geënt op de tegenwoordig zo bekritiseerde Verlichtingswaarden. Ze verdedigt het optimisme, het geloof in vooruitgang, het geloof in moderniteit. Neiman komt niet met voorstellen voor een specifiek programma. Ze wil herwaardering van principes die door cynisme in diskrediet zijn geraakt, zoals ‘goed’ en ‘kwaad’. En ze gaat op zoek naar nieuwe waarden. Tegenover de volgens haar flets en krachteloos geworden waarde van tolerantie komt zij met geluk, rede, eerbied en hoop.

Als u over links spreekt en schrijft, gebruikt u de woorden ‘wij’ en ‘ons’. In Europa is het zeldzaam geworden dat intellectuelen dat doen. Ze kiezen voor de comfortabele commentatorpositie. U identificeert zich met links?

Neiman: “Eerlijk gezegd heb ik enorm getwijfeld welk woord ik in het boek zou gebruiken: links, progressief, liberaal? De laatste term is te zwak, die heeft geen inhoud meer. Ik hou van het alternatieve woord ‘progressief’, maar mijn verwijt is nu juist dat veel progressieven het geloof in vooruitgang hebben losgelaten. Alles wat ze zeggen ondermijnt het idee dat de wereld beter kan worden. In tweede druk heb ik alsnog ‘links’ vervangen door progressief. Het label ‘links’ is misschien achterhaald. De Obama-campagne laat zien dat je zonder dat label meer kans hebt mensen te winnen.”

“Overigens is er altijd discussie geweest over wat links is en wat niet. Gaat het om het materialisme of moralisme? Het begon met de verlichtingsidealen van de Franse revolutie en het parool van vrijheid, gelijkheid, broederschap. Vervolgens komt Marx. Zijn kritiek op het kapitalisme was ook een morele: we kunnen niet leven over de rug van de arbeider, want dat is een moderne vorm van slavernij. Maar hij kwam ook met het materialisme, het geloof dat alleen de economie en de materiële behoefte de wereld beweegt. Van daaruit kan je geen morele kritiek hebben. Dan gaat het om een proletariaat dat opkomt voor zijn belangen. Elk idee van morele rechtvaardigheid is dan verdwenen.

“Links heeft altijd heen en weer gezwalkt tussen de morele, universele claim of de claim van klassenstrijd. Dat laatste is niets anders

dan een tribale claim: jouw klasse onderdrukt die van mij en nu is het mijn beurt. De eerste gaat over hoe een samenleving moet worden ingericht die goed is voor allen. Dat is het oude Amerikaans civil-rightslied: *All men are slave till their brothers are free*. Daar geloof ik in. Dat is het morele verhaal van socialisme.”

De hele socialistische geschiedenis is een strijd tussen deze twee opvattingen, zegt ze en somt vol spot een paar hoogtepunten op: Kautsky op Tweede Internationale, de Trotsky-Stalin clash, de Moskou-trials. “Waar het gebeurde, daarover verschil iedereen van mening, maar de notie van de klassenstrijd won.”

Toen kwam de Val van de Muur en had links niks meer. En koos voor de markt.

“Uiteindelijk is 1989 natuurlijk een desastreus jaar geweest voor ons. Niemand had willen toegeven hoe slecht het reëel bestaande socialisme was geweest. Het grootste misdrijf van Stalin is misschien wel het ombrengen van de idealen zelf geweest. Elk appel op universalisme was een leugen.”

U wil nu dat universele verhaal nieuw leven in blazen. Waarin verschil dat van het oude?

“Ik wil terug naar de Verlichtingswaarden. Natuurlijk leren we bij, weten we nu dingen die ze toen niet wisten. Maar de Verlichting is het beste wat we hebben. Er zijn maar twee alternatieven. Aan de ene kant de conservatieven met hun reactionaire, premoderne verhaal dat het met de Verlichting en haar vrijheidsdenken fout is gegaan, dat de mens slecht is en gebonden moet worden. Aan de andere kant de postmodernen die de waarheid ontkleed hebben en slechts nihilisme aanbieden. Beiden verwerpen het geloof in vooruitgang. Dan is voor mij de keuze makkelijk. Ik ga terug naar de Verlichting en geef die waarden wat meer vlees en bloed.”

U zegt dat links weer moet moraliseren en moet durven spreken over goed en kwaad als universele waarden. Kan dat, wat is ‘goed’ en wat is ‘kwaad’?

“Ook wat universeel is heeft voor betekenis een specifieke context nodig. Ik heb een rotsvast geloof dat we als mens morele vooruitgang boeken: we leren over ‘goed’ en ‘kwaad’. Drieduizend jaar geleden was het op sommige plaatsen op de wereld normaal een kind te offeren om een God te verzoe- nen. Wij doen nu misschien vreselijke dingen maar dat doen we niet. Niet zo lang gele-

Susan Neiman

den was martelen normaal, nu niet meer; ik zeg niet dat het niet voorkomt, maar we zijn het er over eens dat het verkeerd is. We leren over moraal, voortdurend, door de tijd, en dat kan je zeggen zonder een relativist te zijn. Ik denk niet dat de conclusie is dat de woorden 'goed' en 'kwaad' niets meer betekenen als ze steeds nieuwe inhoud krijgen." Ze verwijst naar Kant. "Die zei dat het bij moraal niet om waarheid gaat. Waarheid vertelt ons wat de wereld is, moraal hoe die zou moeten zijn."

U kritiseert het relativisme van links. Welke waarden heeft links opgegeven?

"De meeste. Vooral vooruitgang. De standaardopmerking van een linkse intellectueel is: 'wel, in Europa heeft vooruitgang veel schade berokkend, is er wel winst?'"

Ze schuift naar voren en begint een anekdote te vertellen. "Luister, dit is interessant. In de VS zijn vrouwen op de meeste plekken niet veilig. Dat is iets wat je al heel jong leert. Je loop niet overal zomaar rond. Als je een flat huurt, vraag je eerst of de buurt wel veilig is. In de VS is er een permanente oorlog tussen rijk en arm. Toen ik in Europa kwam wonen ontdekte ik tot mijn verrassing dat je hier als vrouw niet steeds over je schouder hoeft te kijken, dat je midden in de nacht naar huis kan lopen. Dan ontdek je dat verdeling van welvaart leidt tot meer veiligheid, ook voor de rijkere burgers."

Links is te weinig trots op haar successen, ze vergeet ze te claimen?

Ze schiet overeind. "Ja. Dat is de slechte kant van zelfkritiek. Links is veel beter dan rechts in zichzelf onder de loep te nemen maar ze weten nooit waar te stoppen. Ze is beschroomd successen te claimen als niet alles is bereikt. Het tekort wordt benadrukt." *Welke successen zou ze kunnen claimen?*

"De strijd tegen racisme en seksisme. De rassengelijkheid en vrouwengelijkheid. In ieder geval in de VS."

Geheel dankzij links?

Verontwaardigd: "Natuurlijk! Je kan de burgerrechtenbeweging niet anders zien dan een strijd van links."

Wat zijn de rechtse successen?

Ze valt stil. Zucht. "Ik ben een partisan." Lacht. "Laat me een ding noemen. Ze presenteren weinig, maar vertellen wel mooie verhalen. Ze hebben nu de taal van het universalisme overgenomen. In de VS is dat zo sinds 11 september. Op dat moment ging rechts claimen dat ze voor de goede zaak oorlog voerde. Tegen de tribale fanatici in

de bergen van Torabora, in de naam van universele waarden. Voor Europa is dat de poging van Turkije om lid te worden van EU. Plotseling zie je, tot mijn grote ergernis, de christendemocraten praten over vrouwenrechten. Opportunisme. Rechts heeft ook de taal overgenomen over 'verantwoordelijkheid'. Ondertussen laten ze de wereldeconomie schipbreuk lijden en gaan er vandoor met miljoenen aan bonussen. Ze zijn hypocriet."

Waarom is links dat niet als ze spreekt over moraal en waarden?

Hapt even naar adem. "Waarom zou ze dat zijn? Je bent niet hypocriet als je handelt naar de waarden die je preekt. Natuurlijk, niemand van ons handelt zuiver genoeg, op een enkele uitzondering na, maar links doet tenminste een poging."

Is het niet de tragedie van gekozen politici, rechts én links, dat ze beloftes moet doen die niet haalbaar zijn? Obama preekte hoop maar zaait teleurstelling.

"Luister, hij zit er pas een jaar."

Dat is de tragedie. Politici krijgen niet de tijd.

"Hij werd door Bush opgescheept met de grootste rotzooi die ooit in de wereldgeschiedenis aan iemand is achtergelaten. Je had cartoons met teksten als: 'witten gebruiken altijd zwarten om hun troep op te ruimen'. Centrum-links is er in geslaagd een enorme energie te mobiliseren in de verkiezing van Obama, nu doet rechts dat in een campagne *kill Obama*. Links vergeet dat je moet blijven mobiliseren."

U probeert het linkse moralisme nieuwe inhoud te geven met vier waarden: geluk, rede, eerbied en hoop. Tolerantie neemt u krachteloos.

"Tolerantie is leeg. Daar wordt niemand warm van. Je tolereert iets dat je eigenlijk niet waardeert. Zoals een vieze lucht. Liever heb ik dat die verdwijnt, maar ik tolereer het omdat ik ermee opgescheept zit. Dat is niet de manier om racisme te bestrijden."

Je kan mensen niet vragen hun opvattingen te veranderen. Je kan wel vragen anderen te accepteren als buurman.

"Dat is het minimum en ik denk dat we veel beter kunnen."

De klassieke Verlichtingsidealen zoals vrijheid, gelijkheid en broederschap zijn vooral collectieve waarden. De nieuwe waarden die u naar voren schuift zijn meer gericht op persoonlijk handelen. Welke betekenis kunnen ze hebben voor politiek?

"Het is inspiratie, naast de andere ideeën van de Verlichting die grotendeels formeel zijn.

Natuurlijk geloof ik in eerlijkheid, in vrijheid en gelijkheid, maar ze zijn daar. We kennen ze. De manier waarop ze bekend zijn, maakt ze versleten. Om jonge mensen te inspireren naar de idealen van de Verlichting te handelen heb je begrippen nodig die mensen kunnen emotioneren en inspireren. Het beeld van de Verlichting is koud, passieloos, formalistisch. Je ziet dat mensen heel geïnspireerd raken door meer fundamentalistische ideeën, die brengen iets tot leven. De verlichtingidealisme lijken dood, of in ieder geval bleek. Wat ik doe met die waarden en uiteindelijk ook met helden die die waarden belichamen, is er weer leven in blazen." Ze komt met een verkapt waarschuwing. "Mensen willen zin en betekenis geven aan hun leven, zonder dat kan het niet. Als we ze niet het goede aanreiken, kiezen ze voor het kwade."

Neiman bespreekt in haar boeken voorbeelden van het kwaad. Dan komen de namen Bush, Rumsfeld, Abu Ghraib veelvuldig langs. Vervolgens gaat ze op zoek naar voorbeelden van het goede. Ze wijst vier 'Verlichtingshelden' aan, allen burgers die voor grote daden kiezen als vrijwilliger worden in Afghanistan of Palestina.

Kunnen politici ook helden zijn?

"Lastig. Ik had nooit gedacht dat politici die waarden zouden belichamen, tot Obama in het vizier kwam. Ik las zijn boeken en die zijn geweldig, vooral de eerste. Natuurlijk moest hij om serieus kandidaat te zijn compromissen sluiten over de idealen die hij in zijn boeken noemt. Nu is de vraag: hoe ver kan je gaan in die compromissen zonder ontrouw te zijn aan die idealen." Ze dicteert nu staccato: "Kunnen ze de zaken vooruitbrengen in lijn met die idealen? Een beetje vooruitbrengen?" Stralende glimlach: "Als we dat allemaal doen, zijn we allemaal helden."

=

Met dank aan Monique Kremer

Susan Neiman, *Morele Helderheid. Goed en kwaad in de 21ste eeuw*; Ambo, 2008

Eind jaren negentig: Sjaan Rombout en Lies van Vugt leren elkaar kennen op de Rotterdamse zorginstelling De Naber, waar ze wonen omdat ze dement zijn geworden. Sjaan en Lies raken onafscheidelijk bevriend en willen samen op een kamer slapen. Na veel overleg versleept het personeel een van de bedden. Na enkele maanden willen ze toch weer uit elkaar.

VRIENDSCHAP ♦ Foto's van Hapé Smeele

De vrije m

Na een eeuw strijd tegen het kapitalisme was toch de vrije markt de zegevierende ideologie. Het feest was heftig, maar kort. Na de crisis, de kater. Is de markt te redden, of moet zij bij de schroothoop?

Zolang het kapitalisme bestaat wordt het door twee soorten kritiek achtervolgd. De ene vorm van kritiek keert zich tegen *onderdrukking* en *uitbuiting*, de ander tegen *vervreemding*. In het eerste geval heeft men kritiek op de wijze waarop de welvaart in het kapitalisme tot stand komt en verdeeld wordt, in het tweede keert men zich tegen de kwaliteit van de welvaart zelf.

Keert men zich tegen de manier waarop de welvaart wordt voortgebracht, dan zijn er allerlei maatregelen binnen het kapitalisme denkbaar die helpen voorkomen dat mensen in het arbeidsproces worden uitgebuit of daarvan worden uitgesloten. Zo hebben arbeidersbewegingen achtereenvolgens gevochten voor betere beloning, de verkorting van de werkdag, het stakingsrecht, een veilige werkomgeving, het recht op een uitkering, enzovoort. Al deze beschermingen kunnen worden ingevoerd zonder dat men de beginselen van de kapitalistische markteconomie aantast: de verkoop van de eigen arbeidskracht, het streven naar winst en het privé-bezit van maatschappelijke productiemiddelen.

Kapitalisme zonder uitbuiting of onderdrukking betekent streven naar een samenleving waarin individuen zo veel mogelijk vrij hun gang mogen gaan, op voorwaarde dat de vertegenwoordigers van de staat instituties scheppen die burgers, ook binnen het kapitalistische arbeidsproces, gelijk behandelen en voor de nodige sociale rechtvaardigheid zorgen. Aldus kan men markten vrij laten en via herverdeling voor de nodige correcties zorgen. Hoe beter dat systeem als geheel functioneert, hoe beter iedereen in staat is eigen doelen en projecten na te streven, zonder dat er ergens in de samenleving sprake is van uitbuiting of onderdrukking.

George Clooney

Voor wie zich keert tegen de vervreemding is het streven naar sociale gelijkheid niet genoeg. Want wat heb je aan sociale gelijkheid als dat tot steeds meer bureaucratie en verstikkende regels leidt? En hoe meer welvaart het kapitalisme produceert, aldus de critici van de vervreemding, hoe oppervlakkiger de levens van mensen worden. Het enige wat burgers van welvarende kapitalistische samenlevingen doen is consumeren, consumeren en nog eens consumeren. Toen het kapitalisme voor het eerst opkwam, droeg de ondernemersgeest volgens de socioloog Max Weber het stempel van een religieuze roeping. Protestanten *wilden* kapitalisten zijn en hadden daar hoogstaande, ideële redenen voor. Op den duur veranderde de kapitalistische roeping echter in het zoeken naar materieel gewin als het voornaamste doel. Mensen hebben wel een beroep, maar geen roeping.

Critici van de vervreemding beschreven de kapitalistische maatschappij als een samenleving waarin de commercie alles liquide maakt. In het kapitalisme zijn burgers in consumenten veranderd, die even makkelijk van partner als van baan veranderen. Mensen leven in lichte gemeenschappen, waar ze volgens de critici veel te makkelijk in en uit kunnen. Het leven heeft geen zwaarte meer. *Liquid life* (2005) noemde de socioloog Zygmunt Bauman dat. De socioloog Richard Sennett voegde daar *The Corrosion of Character* (1998) aan toe. Mensen weten in het kapitalisme van alles de prijs, maar van niets de waarde meer. Het kapitalisme is in een 'permissive society' veranderd, waarin de grenzen

markt *linksaf*

tussen goed en kwaad vervluchtigd zijn. Het is de commercie, de *vorm* van de welvaart, die het sociale leven ondermijnt en mensen van zichzelf en van elkaar vervreemdt. Wie de meest recente versie van deze kritiek verbeeld wil zien moet eens naar de film *Up In The Air* (2009) gaan kijken, met George Clooney in de hoofdrol.

Kapitalisme als recept

Het interessante is dat het kapitalisme er aan het eind van de jaren zeventig in slaagde de vervreemdingskritiek, die in de jaren zestig een hoogtepunt bereikte, volledig in een nieuwe ideologie te integreren. *Echt* kapitalisme, aldus de manager nieuwe stijl, staat voor bevlogen leiderschap, hecht teamwork en passie voor nieuwe ideeën. Niets is zo gevaarlijk voor de geest van het kapitalisme als grote, hiërarchisch georganiseerde ondernemingen, waarin charismatisch leiderschap door bureaucratische regelgeving is vervangen en individuen in nummers zijn veranderd. In het echte kapitalisme hoort de verbeelding aan de macht. Kapitalisme, zo leerde de econoom Schumpeter in de jaren veertig, is *creatieve destructie*. De kapitalistische concurrentie schept vanzelf ruimte voor ondernemingen waarin niet alleen discipline en regelmaat heerst, maar ook steeds vaker een beroep wordt gedaan op vakkennis, creativiteit en zelfstandig handelen.

De guru's van het nieuwe kapitalisme richtten hun pijlen enthousiast op het geestdodende harnas van regels en bureaucratie die de ware geest van het kapitalisme zowel binnen als buiten het bedrijf ondermijnd hadden. In dit nieuwe kapitalisme zouden werk en zelfontplooiing twee kanten van dezelfde munt vormen. Kapitalisme omhelzen betekende het individu alle kansen geven. Het nieuwe kapitalisme ging een coalitie aan met de culturele revolutie van de jaren zestig, die vrijheid predikte.

Dus lang leve de vrije markt! Onder de juiste omstandigheden bleek er niet alleen een kapitalistische samenleving zonder uitbuiting mogelijk, maar kon kapitalisme ook een remedie tegen vervreemding vormen.

De ideologie van de vrije markt

Vanaf de jaren tachtig werden markten in navolging van bekende 'Chicago-economen' als Milton Friedman, Eugene Fama of Robert Lucas min of meer heilig verklaard. 'Vrije markten' zorgden niet alleen voor economische dynamiek, *spirit* en energie, ze bleken volgens de Chicago-economen ook nog volledig zelfcorrigerend te zijn. Als zich *market failures* voordeden waren dat volgens de nieuwste theoretische inzichten eigenlijk *government failures*. Af en toe konden op markten lokale crises uitbreken, maar zolang staatsvertegenwoordigers de markt met rust lieten, zou deze vanzelf haar evenwicht herstellende werk doen en optimaal resultaat voor iedereen leveren.

Eenmaal bevrijd uit de ketens van logge, bureaucratische politiek zou de tucht van de markt vanzelf voor gestadige groei zorgen – groei die de gehele bevolking ten goede kwam. Men gaf toe dat de welvaart die vrije markten brachten onherroepelijk met grotere inkomensongelijkheid gepaard zou gaan, maar de absolute groei van de welvaart zou dat ruimschoots compenseren. Het kapitalisme had

immers afdoende bewezen dat markten op alle terreinen consumptiegoederen van hoge kwaliteit konden voortbrengen.

Geen gebrek

De rijken waren dan wel veel rijker dan de armen, maar in materieel opzicht hoefden de armen niet voor hen onder te doen: aan kleding, auto's, mobieltjes, pc's en lcd-schermen geen gebrek. Vanaf het eind van jaren zeventig werden de recepten van de Chicago-economen door tal van regeringsleiders overgenomen. Geleidelijk kreeg de overtuiging de overhand dat we weliswaar niet in een volmaakte, maar wel in de best mogelijke van alle werelden leefden. In de rijke westerse landen leek de structurele crisisgevoeligheid van het kapitalisme voorgoed getemd. Deregulering, privatisering, monetaire politiek en afslanking werden niet langer als voorstellen beschouwd die je op hun merites kon bezien, maar veranderden in geloofsartikelen waar nimmer aan getornd mocht worden. Elke regering moest vrijwillig dan wel gedwongen onder het juk van de *Washington consensus* door.

En inderdaad leek alles een tijd lang op rolletjes te lopen. In Azië, Mexico en Argentinië braken ingrijpende economische crises uit, maar dat kwam niet door falende markten. Dat was de schuld van verkeerde beleidskeuzes. In de jaren tachtig en negentig bleken aandelenmarkten woest te kunnen schommelen, maar dat had geen gevolgen voor de reële economie. Verstandig toegepast leken de neoliberale recepten te werken en werden verschillende economische crisis met succes beteugeld. Dat veranderde echter toen eind 2007 de grote bankencrisis uitbrak en de publieke sector de particuliere voor honderden miljarden dollars en euro's te hulp moest schieten. Sindsdien hebben markten in korte tijd hun heilige schijn verloren.

Geïdealiseerd

Het probleem, aldus de econoom Paul Krugman, is dat de Chicago-economen en hun politieke aanhang, die de laatste decennia heel groot en breed was, verliefd raakten op de geïdealiseerde versie van de markt. Onder strikte condities tenderen markten inderdaad naar evenwicht, maar in de werkelijkheid wordt maar zelden aan deze condities voldaan. Geïdealiseerde markten kunnen in laboratoriumsettings worden nagebootst, maar echte markten zitten met duizenden draadjes aan hun omgeving vast. Juist die verwevenheid zorgt ervoor dat markten zelden vanzelf ontstaan. De maatschappelijke werkelijkheid laat telkens zien dat markten zelden naar evenwicht tenderen, niet stabiel zijn en zeker niet zelflegitimerend zijn. Men vergat dat ondernemers, financiers, consumenten, spaarders en beleggers voortdurend met open toekomst worden geconfronteerd die zich niet in mathematische modellen laten vastleggen.

Als situaties abrupt onzeker worden kunnen ondernemers en spaarders panisch reageren en kuddegedrag vertonen. Vaak moeten ze op basis van gebrekkige informatie handelen en laten ze zich maar moeilijk van een eenmaal ingenomen standpunt afbrengen. Bovendien kunnen marktprijzen volkomen verkeerde signalen afgeven, bijvoorbeeld omdat de sociale of milieukosten niet voldoende in de prijs

De vrije markt linksaf

zen worden doorberekend, zodat de markt in kwestie allerlei schadelijke externe effecten heeft. Daarbij komt ook nog eens het feit dat markten uitsluitend op koopkracht reageren. De behoeften van mensen die weinig of geen koopkracht hebben worden door markten genegeerd en hetzelfde geldt voor de noden van toekomstige generaties. Markten kunnen niet vooruitdenken. Dat kunnen alleen planners doen.

Statusangst

Wie iets van huidige economische crisis wil begrijpen, stellen de economen Akerlof en Schiller in hun boek *Animal Spirits* (2009), heeft aan het verhaal van *Homo economicus* niet genoeg. Wie wil weten wat er op de financiële markten misging, moet iets begrijpen van de verleidingen waaraan handelaars op financiële markten blootstonden, de emoties die speelden, de mores die men koesterde. Men moet kunnen uitleggen hoe het klimaat van vertrouwen abrupt in wantrouwen omsloeg, zodat iedereen prompt deed wat *smart for one* maar *dumb for all* was. Geen economische crisis zonder irrationele rationaliteiten, zonder drama, hoogmoed, statusangst of verblindings. “*Those of us who have looked to the self-interest of lending institutions to protect shareholder's equity, myself included, are in a state of shocked disbelief*”, aldus Alan Greenspan, de ex-voorzitter van de Fed.

Akerlof en Schiller zijn er van overtuigd dat het de *animal spirits* zijn, in plaats van het eigenbelang, die in een economie afwisselend voor dynamiek, ontwikkeling, visie, welvaart of juist catastrofale verblindings zorgen. Eigenbelang is een belangrijk motief, maar niet het enige. Eergevoel en statusangst zijn minstens zo belangrijk.

Waarden en normen

Over de juiste toedracht van de financiële crisis is men het nog lang niet eens, maar als één ding intussen duidelijk is geworden, dan is wel het dat de *ideologie* van de vrije markt het functioneren van markten geen goed heeft gedaan. Regulering is niet altijd fout, deregulering niet altijd goed. Het is in het gebied tussen staat en markt in dat de interessantste dingen gebeuren. Daar wordt bijvoorbeeld bepaald hoe hoog de transactiekosten op markten zijn, hoeveel informatie er is en van wat voor kwaliteit die is, hoe groot het onderlinge vertrouwen is en welke risico's investeerders bereid zijn te nemen. Voor goed functionerende, gemakkelijk toegankelijke markten met geringe transactiekosten is constant sociale en politieke *finetuning* nodig. Het zijn de ‘onzichtbare factoren’, het complex van ongeschreven en geschreven regels, de heersende waarden en normen in een samenleving, die ervoor zorgen dat markten al of niet gesmeerd lopen.

Precies op dat punt hebben aanhangers van de neoliberale ideologie zich echter jarenlang in de vingers gesneden. Neoliberalen hadden namelijk bij voorbaat een hekel aan alles wat naar politiek en samenleving riekte. De staat was in neoliberale ogen een noodzakelijk kwaad dat permanent bestreden en tot zijn kernfuncties teruggedrongen diende te worden. En de samenleving bestond niet, aldus Thatcher. De markt kon alles vervangen.

De economische crisis heeft de westerse wereld ruw uit

de neoliberale droom wakker geschud. Er is sindsdien geen enkele politicus opgestaan die markten wil afschaffen, maar het is duidelijk dat regeringsleiders van plan zijn de regels van het spel ingrijpend te veranderen, hoe hard de bankiers ook mogen kermen. Wie betaalt, bepaalt. Het is bizar, maar sindsdien trekt niemand zich nog veel aan van het argument dat je niet aan bonussen mag tornen omdat ze ‘marktconform’ zijn. Marktconform is voortaan niet heilig meer.

Slimmer

De landen waar het neoliberale denken hoogtij vierde krijgen de hardste klappen. Stuk voor stuk kampen ze met torenhoge overheidstekorten, waar ze vanwege terugvallende belastinginkomsten en uitblijvende groei nog jaren van te lijden zullen hebben. Niet alleen banken, ook staten dreigen nu om te vallen. China, India en Brazilië zijn de locomotief van de wereldeconomie geworden. Deze landen hebben zich omhooggewerkt zonder zich ooit aan neoliberale recepten te houden. Ze omhelsden de markt, maar niet de ideologie van de vrije markt.

Wonderlijk genoeg hebben economen pas de laatste tijd ontdekt hoe klein de bijdrage is van de factoren ‘kapitaal’ en ‘arbeid’ aan de welvaart in een samenleving is. De factor ‘arbeid’ – het aantal werkende mensen in een economie, de hoogte van hun opleiding, de vaardigheden waarover ze beschikken – draagt slechts voor een kwart bij aan de economische groei in een land. De factor ‘kapitaal’, dat wil zeggen het bedrag dat in fabrieken, grondstoffen en productiemiddelen wordt geïnvesteerd, draagt eveneens voor slechts een kwart bij.

Ruim de helft van de bijdrage aan de welvaart in een land komt van ideeën: van slimmere organisaties, slimmere technologieën en slimmere dienstverlening (DeLong 2002). Daarbij dient onder ‘slimmer’ niet alleen ‘efficiënter’, maar ook ‘milieuvriendelijker’, ‘klantvriendelijker’ en ‘beter inspeland op bestaande behoeften’ te worden verstaan.

Economen gebruiken hiervoor het woord ‘kenniseconomie’. Daarmee doelen ze op economieën die niet alleen slim uit het bestaande fonds van menselijke kennis weten te putten, maar deze ook systematisch uitbreiden.

Lang niet alle samenlevingen zijn daartoe in staat. Goed onderwijs is een noodzakelijke voorwaarde, maar is niet genoeg. In het voormalige Oostblok waren mensen hoogopgeleid zonder dat dit enig effect had op de groei van de welvaart. Men had er de markt voor ideeën afgeschaft. Niemand voelde zich geroepen het eens anders te proberen. De productietechnieken in fabrieken en bedrijven waren verouderd, de natuurschade was enorm, vreemdelingen werden gewantwoord en goede dienstverlening was ver te zoeken. De welvaart verpieterde en op den duur ging de economie failliet.

Woedebestrijding

Veel van wat voor de opkomst van de ‘kenniseconomie’ belangrijk is speelt zich af in het schemergebied tussen staat en markt. Precies daarom vormen de productiefactoren kapitaal en arbeid letterlijk slechts de helft van het verhaal. De andere helft gaat over wat je het ‘onzichtbare kapitaal’ van maatschappijen zou kunnen noemen: het vermogen

van samenlevingen op tal van terreinen nieuwe kennis te genereren en deze via markten in aantrekkelijke producten, technieken of diensten om te zetten; de aanwezigheid van tal van nieuwsgierige, hoogopgeleide consumenten die bereid zijn de kinderziektes van nieuwe producten op de koop toe te nemen; het vermogen de bescherming van intellectueel eigendom te combineren met de snelle verspreiding van ideeën; of het vermogen plaatsen te creëren waar met nieuwe ideeën geëxperimenteerd kan worden. Het zijn onzichtbare factoren als deze die voor de groei en kwaliteit van de welvaart zorgen. En het is het gewicht van dit soort factoren dat duidelijk maakt waarom woedebestrijding in samenlevingen soms even belangrijk is als armoedebestrijding. Het vraagt om de terugkeer van een andere moraal dan die van de vrije markt.

Gelijkheid

In 2009 verscheen een boek over gelijkheid dat nu al als een klassieker kan worden beschouwd: *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better* (2009). Aan de hand van een overstelpende hoeveelheid bewijsmateriaal maken de auteurs Richard Wilkinson en Kate Pickett duidelijk dat gelijkheid een belangrijke bron van geluk is. Het recept klinkt bedrieglijk simpel: hoe kleiner de kloof tussen arm en rijk, hoe langer, gezonder en gelukkiger mensen leven. De criminaliteit neemt af, de kindersterfte daalt, mensen worden minder dik en iedereen is beter geschoold en opgeleid. Grotere gelijkheid leidt zelfs tot betere milieueffecten. Kortom, wil je mensen gelukkig maken in een samenleving, sla dan linksaf.

Bij het verhaal van Wilkinson en Pickett kunnen echter twee kanttekeningen geplaatst worden. Allereerst is het te technocratisch. De auteurs wekken sterk de indruk dat er bij het streven naar gelijkheid geen winnaars en verliezers zijn. Ze maken onvoldoende onderscheid tussen de claim dat *bijna iedereen* erop vooruitgaat en de claim dat mensen er *gemiddeld* op vooruitgaan. In hun verlangen de elites en middengroepen ervan te overtuigen dat gelijkheid goed voor ze is suggereren ze het eerste, terwijl in veel gevallen alleen het tweede waar is. De verhoging van het opleidingsniveau, de afname van de criminaliteit of de toename van de gezondheid is vooral gunstig voor de onderkant, maar dat moet wel door de hogere groepen betaald worden: de sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen.

Natuurlijk hebben die factoren gunstige externe effecten: de elites hoeven hun huis niet te barricaderen, ze lopen veiliger over straat en ze kunnen goed geschoold en gezonder levend personeel in dienst nemen. Dat mensen het *gemiddeld* beter krijgen betekent in zulke gevallen dat *bijna iedereen* het beter krijgt. Maar dat is lang niet altijd het geval. Vandaar dat het streven naar gelijkheid zowel winnaars als verliezers oplevert en soms harde politieke strijd vergt. En bovendien een keerzijde heeft in meer regels en regelingen. Dat politieke aspect valt buiten het technocratische vizier van dit boek.

De tweede omissie is dat de auteurs het alleen hebben over gelijkheid in materiële zin en niet over de spreiding van kennis en macht. Wat ontbreekt is de link tussen gelijkheid en de kenniseconomie.

Winnaars

Het gaat bij het streven naar gelijkheid om méér dan het streven naar behaaglijkheid, comfort of geluk. Gelijkheid mag bijvoorbeeld niet betekenen dat het leven voor iedereen even vlak wordt en niemand bereid is enig risico te lopen. Het gaat bij het streven naar gelijkheid ook om het creëren van plaatsen in de samenleving waarin we nieuwe kennis kunnen genereren en ervoor kunnen zorgen dat instituties die niet goed werken hun greep op het dagelijks leven verliezen. We hebben vormen van sociale gelijkheid nodig, die een open en dynamische samenleving mogelijk maken.

Wilson en Pickett hebben zich in dat opzicht onvoldoende beschermd tegen de kritiek van rechts dat gelijkheid nivellerend werkt en alleen maar tot meer regels en bureaucratie leidt. Ze hadden sterker duidelijk moeten maken dat gelijkheid een voorwaarde is voor vernieuwing. Een kenniseconomie kan niet floreren in een samenleving waarin de winnaars met exorbitante prijzen wegllopen, de verliezers onvoldoende beschermd worden en de verhoudingen tussen burgers verzuren.

In een open, dynamische samenleving zullen er hoe dan ook winnaars en verliezers zijn. Dat is niet erg en het zou verkeerd zijn als we ons daartegen willen beschermen. Waar het bij het streven naar gelijkheid om gaat is te voorkomen dat het steeds dezelfde mensen zijn die verliezen. Dat mensen af en toe op de *boulevard of broken dreams* eindigen is geen ramp. Dat hoort zelfs bij het goede leven. Zolang ze maar zeker weten dat ze daar niet permanent hoeven te wonen. Niet de gelijk toegankelijke markt, maar de ongelijk toegankelijke vrije markt kan bij de straat.

=

Aangehaalde literatuur:

Akerlof en Schiller, *Animal Spirits* (2009)

Zygmunt Bauman, *Liquid Life* (Polity, 2005)

Bradford DeLong en Martha Olney, *Macroeconomics*, 2e ed. (McGraw-Hill/Irwin, 2005), daarin hoofdstuk 5: 'The Reality of Economic Growth: History and Prospect.'

Richard Sennett, *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, 1e ed. (W. W. Norton & Company, 1998).

Richard Wilkinson en Kate Pickett, *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger* (Bloomsbury Press, 2009).

volk

Een idealistische wethouder, boze burgers, de onthulling van een kunstwerk en veel bier. Dat zijn de ingrediënten waarmee Wunderbaum in haar theatervoorstelling *Venlo* een haarscherp beeld schetst van de politieke actualiteit.

Wunderbaum is een acteursgroep die experimenteert met verschillende theatervormen, vaak gespeeld op locatie. Eerdere voorstellingen gingen onder andere over Berlusconi, asielzoekers en religie. We spreken met drie van de vijf acteurs: Maartje Remmers, Walter Bart en Matijs Jansen. Dramaturg, Jeroen Versteede, schuift ook aan.

De voorstelling speelt zich af in een middelgrote provincie-stad. Op lokaal niveau zijn de verhoudingen beter zichtbaar, zo legt Maartje Remmers die keuze uit. "Plaatselijke leiders zitten dicht op de weerbarstige praktijk en er is directe confrontatie met burgers. Dan wordt het spannend te zien hoe ze hun idealen overeind houden." Matijs Jansen: "Wethouders staan in de modder." Walter Bart: "Ze zijn kanonnenvlees." Voor *'Venlo'* is gekozen vanwege het bier, de schlagers en de feesten, maar natuurlijk ook omdat het als 'de stad van Wilders' symbool staat voor de nieuwe politieke verhoudingen. In het stuk zelf komt Wilders niet voor, zoals er geen enkele directe verwijzing is naar bestaande politieke partijen of personen. Ook buitenlanders, Marokkanen of de islam ontbreken. Bart: "Over het vreemde en de vreemdeling hebben we eerder al een voorstelling gemaakt. De kern daarvan was: de identiteitscrisis zit in de Nederlander zelf." Dat is ook in deze voorstelling zo, want de enige dreiging in dit stuk komt van een hangjongere, de tienerzoon van de wethouder. Bart: "Met een petje en een joint. Het gevaar moest zo ongevaarlijk mogelijk zijn, om de angst en het flippen nog onwezenlijker te maken." De voorstelling draait om vier lokale, 'kleine' leiders: een wethouder, een leerkracht, een ondernemer en een politiechef.

De wethouder

De wethouder van onder ande-

re kunst, mevrouw Scholten (gespeeld door Marleen Scholten), is een idealist die al van jongs af aan de droom heeft dat zij het goede kan én moet doen voor de gemeenschap. Jansen: "Ze schuwt de macht niet, omdat ze oprecht meent het beter te weten dan het volk en daardoor het volk te kunnen verheffen. Dit is een belangrijke vraag in het stuk: is dat ook zo? Weten leiders het beter dan het volk zelf?" De wethouder heeft een kunstwerk laten maken dat de tolerantie moet verbeelden of in ieder geval tot nadenken daarover moet stemmen. De voorstelling begint bij de onthulling van het beeld. In haar speech spreekt ze mooie, GroenLinks-achtige woorden. Citaat: *'Er is moed voor nodig om tolerant te zijn, zelfs tegenover de intoleranten; kunst zet aan tot nadenken.'* Na de toespraak en de onthulling is er feest voor de bewoners met bier, worst en volksgezang: 'Bier en Tieten'. Het feest loopt uit op een confrontatie.

De populist

Als opponent van de wethouder ontpopt zich op het feest de lerares geschiedenis, mevrouw Remmers (gespeeld maar Maartje Remmers). Remmers: "Zij is de pessimist, zichzelf noemt het 'realist'. Ze is het vertrouwen in 'de politiek' kwijt. Als lerares voelt zij zich slachtoffer van de onderwijshervormingen. De politiek heeft haar alle middelen uit handen geslagen om fatsoenlijk les te geven en de kinderen iets bij te brengen. Haar moeder zit in een bejaardenhuis

'in haar pis geparkeerd' omdat de zorg minimaal is en ook daarvoor legt ze de schuld bij de politiek." De lerares roept op het feest de wethouder ter verantwoording. Remmers: "Ze is er op uit de idealen van de wethouder te onthullen als gevaarlijk, want niet reëel." Bart: "Ze is een nihilist. 'De mens is een dier en blijft een dier', zegt ze. 'De mens wil gewoon doen waar hij zin in heeft', werpt ze de wethouder voor de voeten." Of ze ooit idealen heeft gehad, weet Remmers niet zeker. "Het zuur heeft er misschien altijd wel ingezet." Jansen: "Ze staat als het archetype van de populist tegenover de wethouder." Het is de ontevreden burger tegenover de idealistische politicus.

De opportunist

De derde hoofdpersoon is de ondernemer, de heer Jansen, gespeeld door Matijs Jansen. Wat het bedrijf van Jansen produceert blijft onduidelijk, iets 'met eco', maar ambitieus is hij. Zijn mond loopt over van woorden als 'innovatief', 'competatief', 'global player' en 'voorop lopen'. Jansen: "Hij heeft hart voor de regio, hij wil iets betekenen, maar dan moeten anderen wel meewerken." Jansen heeft het kunstwerk gesponsord en al snel blijkt dat hij in ruil daarvoor van de wethouder verlangt dat ze vaart zet achter de aanleg van een snelweg, want anders mist Venlo de aansluiting met de wereldmarkt. Jansen: "Hij droomt van Venlo als een Abu Dabi aan de Maas." Walter: "Hij is de klassie-

& elite

ke kapitalist, maar dan in een modern eco-jasje met babbels over zonnepanelen." Jeroen Verstele: "Ondertussen wil hij gewoon met z'n geile mercedes over die snelweg scheuren." Jansen: "Hij heeft een doel, en daarvoor gaat hij desnoods over lijken." De ondernemer doet een poging de wethouder te verleiden, maar wordt afgewezen. Als de wethouder ook geen toezegging doet over de snelweg, keert hij zich tegen haar.

De burgerman

Tot slot is er de politiekechef, gespeeld door Walter Bart. Bart: "Een vrolijke, enigszins simpele gezinsman. Zijn gezin is zijn ideaal, hij gelooft in de hoeksteen van de samenleving." De politiemans heeft twee tienerdochters die hij meent te moeten verdedigen tegen bronstige jongens, met name Rutger, de gevreesde zoon van de wethouder. Bart: "Maar hij gebruikt zelf, als hij over zijn dochters spreekt, eigenlijk iets te hitsige woorden als rondborstig en geslachtsrijp." In het begin gedraagt de politiekechef zich welwillend tegenover de wethouder. Gaandeweg wordt de politiemans aangestoken door de tirades van de lerares; hij is de burgerman die gevoelig blijkt voor de populistische verleiding. De sympathieke gevoelsmens met een vrolijke dronk, blijkt ook een meeloper en een schreeuwer met losse handjes.

Wie is wie?

De spelers van Wunderbaum, die voor het stuk gebruik maakten van

teksten van PvdA-ideoloog René Cuperus, publicist Bas Heijne en de conservatieve politiek-filosoof John Gray, zijn voorzichtig met al te precieze verwijzingen naar de werkelijkheid. Remmers: "Wij willen wegblijven van de precieze politieke kleur van personen." Bart: "De wethoudster kan ook een VVD'er zijn. Wat ze wil is de boel in goede banen leiden. Dat is niet voorbehouden aan links. Haar opmerking dat ze het beter weet dan het volk, is een pleidooi voor elitaire machtsverhoudingen. Het is de erkenning dat er een elite nodig is om te besturen. Ze durft te spreken over macht. In Nederland is 'macht' een vies woord geworden, als een politicus hier zegt dat hij macht gebruikt, heeft hij een probleem. Als in Duitsland Merkel of in Frankrijk Sarkozy zegt macht te hebben, kijkt niemand vreemd op."

De confrontatie

Met het toenemen van de feestvreugde en het aantal verorberde biertjes, lopen ook de gemoederen hoger op. De mooie woorden van de wethouder over tolerantie slaan als wereldvreemd te pletter tegen een muur van individuele klachten en angsten. De boosheid mondt uit in schokkend geweld, gericht tegen de wethouder. Het is een aanslag op de democratie. Bart: "Wat in deze botsing tegenover elkaar komen te staan zijn idealisme en nihilisme, vertrouwen en wantrouwen, hoop en desillusie, geloof in vooruitgang tegenover conservatisme." Een geknakte en verbitterde wethouder richt zich na de

aanslag nog een keer tot haar stadgenoten. Citaat: *'Ik ben hardhandig uit mijn droom wakker geschud; ik geloofde dat ik u uit uw middelmatigheid kon redden, uw angst kon omkeren in vertrouwen; nu zie ik uw ware aard, uw minimale herseninhoud.'* Jansen: "Ze richt zich tot ons, het hele publiek. Ze houdt ons spiegel voor. Ons systeem staat op het spel."

Verstele: "Geweld is een voortzetting van politiek met andere middelen." Bart: "Onze beschaving is een dun laagje vernis. Bekijk de beelden van de rellen in Hoek van Holland maar eens. Die opbouw van razernij in een volksmassa, die is niet te stoppen. De barsten in de beschaving uiten zich via geweld." De film *Dogville* van Lars von Trier is voor Wunderbaum een inspiratiebron geweest evenals de film *Das weisse Band* van Michael Haneke. Na haar laatste woorden verlaat de wethouder het podium. Dat blijft leeg achter, de aftocht van de democratie. Uit de luidsprekers klinkt 'Bier en Tieten'.

Het alternatief

Jansen: "We hebben geprobeerd aan het eind, na de afgang van de wethouder, de lerares op te laten komen, met haar op het podium als slotbeeld: hoe zal het anders gaan met haar? Daar hebben we uiteindelijk toch niet voor gekozen." Jansen: "Wat nu rest is verontrustende leegte. Ons stuk is een oproep tot verantwoordelijkheidszin: weet wat er op het spel staat." Bart: "Zonder democratische politici is er de barbarij. Haar stadge-

noten erkennen de wethouder niet meer, wat overblijft is 'bier en tieten'." Jansen: "De democratie lijkt failliet, maar wat daarna na komt stemt tot nadenken."

Het volk

Bart: "Vaak was de stemming na afloop bedrukt, maar soms was men even uitgelaten als aan het begin en werd er vrolijk meegetrommeld op de muziek."

=

Venlo is in april en mei weer te zien in Nederland. In maart en april speelt Wunderbaum een nieuwe voorstelling *Rail gourmet*, gebaseerd op teksten van de Vlaamse schrijfster Annelies Verbeke.

Zie www.wunderbaum.nl

Het partijtje van Links

Niet zo lang geleden waren mijn geliefde en ik uitgenodigd op een verjaardag van een vage kennis. Ze werd veertig en het was de eerste keer dat ze een “party” zou geven. Ze had speciaal nog opgebeld om te checken of we wel zouden komen. In verband met de hapjes. Op de feestelijke dag kwamen we een goed half uur na aanvangstijd aan. De juiste bel was niet moeilijk te vinden: ze had een plaatje met een grote pijl en PARTY ernaast geplakt. Eenmaal boven: slingers. Langs de muren lagen matrassen en kussens klaar en overal stonden vrolijke bakjes met nootjes en snoepjes. Op de tafel grote met folie afgedekte schalen eten. Alles ademde grote verwachtingen. Maar er was nog niemand. En er kwam, behalve een dame die de hele avond over haar psychiater sprak, ook niemand. Uit medelijden zijn we uren blijven hangen, terwijl het feestvarken voortdurend hoopvol naar haar telefoon keek of er misschien nog berichtjes kwamen. Ze had nog nooit eerder een feestje gegeven en de mensen

die ze had uitgenodigd kende ze nauwelijks. En toch groots aangepakt. Ze deed me denken aan politici die proberen nieuwe doelgroepen te bereiken. Bijvoorbeeld met treurige campagnevideo's op YouTube. Of erger nog, het optreden van de Britse politicus George Galloway die eens in Celebrity Big Brother op handen en voeten een poes speelde en imaginaire melk uit de handen van een actrice likte. Dat zorgde weliswaar voor grote bekendheid, maar riep toch vooral plaatsvervangende schaamte op.

Deze week sprak ik met de Amerikaanse psycholoog Drew Westen, auteur van *The Political Brain*. Westen wijst op het belang van het appelleren aan emoties van kiezers, zowel positieve als negatieve. Want mensen stemmen meer vanuit gevoel en een vertrouwd wereldbeeld dan op basis van rationele overwegingen. Progressieve politici blijken niet zo sterk in het inspelen op emoties. Links mist de

agressie die zowel de achilleshiel als de kracht van rechts is. Westen was adviseur voor de succesvolle Obama-campagne. De laatste tijd loopt de populariteit van de Amerikaanse president echter terug. Volgens Westen omdat Obama de durf mist om zijn tegenstanders een flinke klap uit te delen; hij is bang voor zijn eigen schaduw. Het recente interview met Bloomberg bijvoorbeeld, waarin Obama de bonussen voor de CEO's van Goldman Sachs en Morgan Chase goedpraatte, is een voorbeeld van zo'n gemiste kans. “Ik misgun mensen geen succes of rijkdom, dat hoort bij het vrije-marktsysteem”, zei Obama en hij vergeleek de bonussen met de salarissen van honkbalspelers. Waar de econoom Paul Krugman meteen op reageerde met: honkbalspelers hebben geen wereldwijde economische crisis veroorzaakt. Wall Street vergelijken met honkbal: “that's really bad messaging,” aldus Krugman. Ik geloof niet dat links ‘geen antwoord’ meer heeft op de vragen van deze tijd, zoals vaak wordt beweerd. Wat links nodig heeft is een verhaal dat een heldere visie biedt over hoe je wil dat de samenleving er in de toekomst uit ziet. Je moet daarvoor ook negatieve gevoelens als boosheid, frustratie en onzekerheid bij je achterban erkennen en opnemen in dat verhaal. Laat geen kansen liggen en doe wat bij je past. Of je loopt het risico dat mensen niet naar je feestje komen.

=

illustratie: eva hilhorst

VRIENDSCHAP ♦ Hristina Tasheva: uit de serie 'A portrait of a politician' – zie www.hristinatasheva.com voor de hele serie

Youssef en ik kennen elkaar al heel lang. Iemand wat hem aan Ik zei
 niet doen en ging er voor aan Aan waren vrienden. " we praten in
 Nederlands als we over iemand praten of over geheimen ener z
 vrienden bij, dan zeggen we het in het marokkaans.
 we hebben samen een geheimtaal

Richa

VRIENDSCHAP ♦ Bernice Siewe: beelden uit een fotoproject in de Amsterdamse Vogelbuurt

antwoorden

De minaret zet in Zwitserland het islamdebat op scherp.

Rechts mobiliseert wezenlijke angsten en links heeft daarop geen antwoord.

Links kiest voor een legalistische opstelling, maar met het opkomen voor mensenrechten win je geen verkiezingen.

Op 29 november 2009 werd duidelijk dat de Zwitserse kiezers het volksinitiatief – niet te verwarren met het referendum (zie kader) – om een verbod op de bouw van minaretten in de grondwet op te nemen met 57 procent van de stemmen hadden aangenomen. Sinds dat moment is er op tv, radio en in de krant onophoudelijk gedebatteerd, geargumenterd en geredeneerd. Wie goed kijkt, ziet slechts verliezers.

Verliezer is het Franstalige kanton met zijn republikeinse traditie en relatief grote openheid tegenover immigranten. Alleen in dit kanton was het initiatief door een meerderheid afgewezen, waardoor het zich nu in een isolement bevond. Verliezers zijn ook zij die zich solidair verklaard hadden met de moslims: de kerken, verschillende islamitische organisaties en de Zwitserse Israëlitische bond. Al jarenlang zetten zij zich in voor een interreligieuze dialoog en nu hadden ze zich tegen het initiatief gekeerd: vastbesloten, maar niet hoorbaar genoeg in het publieke debat.

De groenen en sociaaldemocraten hadden in de discussie voorafgaande aan het volksinitiatief steeds gezegd dat een minarettenverbod een aantasting van de vrijheid van godsdienst zou betekenen. Ze gingen ervan uit dat dit argument zou aanslaan, maar ze werden bitter teleurgesteld. Dat gold ook voor de partijen uit het politieke midden die uit electorale overwegingen niet al te veel sympathie voor de Zwitserse moslims hadden getoond. Hun enige antwoord op de agressieve en schreeuwerige plakaten van de initiatiefnemers was een vermoeid en nogal onduidelijk affiche waarin werd verwezen naar een cultuurstrijd.

Maar paradoxaal genoeg moeten ook

de overwinnaars van het initiatief als verliezers worden beschouwd. De partijtop van de rechtspopulistische Zwitserse Volkspartij SVP wilde zich lange tijd niet openlijk inzetten voor het initiatief. De *éminence grise* van de partij, oud-minister Christoph Blocher distantieerde zich. Uiteindelijk zorgden de rechtsbuiten van de SVP samen met de rumoerige partijbasis ervoor dat de goed geoliede propagandamachine van de partij op gang kwam. Na de uitslag stonden de overwinnaars voor de camera's en wisten dat ze een Pyrrusoverwinning hadden behaald. Ze waren zich er namelijk wel degelijk van bewust dat een minarettenverbod geen oplossing biedt voor het integratieprobleem en evenmin een goed middel is voor de bestrijding van islamistische activiteiten. Bovendien zal het verbod niet lang houdbaar zijn, want het is zo goed als zeker dat het niet overeind zal blijven bij het Europees Hof van Justitie.

De schok was groot, die 29e november 2009. Te meer omdat alle peilingen hadden voorspeld dat de tegenstanders van het initiatief een comfortabele voorsprong hadden. Zwitserland wreef zich de ogen uit en vroeg zich af hoe het zover had kunnen komen.

Naïef

De islamitische verenigingen, die rond de driehonderdduizend moslims vertegenwoordigen, waren tijdens de kiezersstrijd voor het referendum nauwelijks aanwezig en hielden zich ook daarna op de achtergrond. En niet voor niets.

De gewone Zwitserse moslims hadden er immers nooit ook maar één moment aan gedacht een minaret op het dak te zetten van hun geïmproviseerde gebedshuizen, die zich meestal op onopvallende en verborgen plekken bevinden zoals de industriezones van steden. Het waren rechtsradicale emigrantenorganisaties die de steen aan het rollen brachten. Zij dienden op verschillende plekken een verzoek in voor de bouw van een minaret. Al gauw ging alle aandacht naar Wangen bij Olten, een typisch voorstadje in het midden van Zwitserland, waar een groep actief was die zich 'Turks islamitische cultuurkring' noemde. Voor hun gebouw wapperden af en toe vlaggen met grijze wolven, die duidelijk maakten dat het hier ging om een afdeling van de rechtshetserische en extremistische Grijze Wolven. Overal aan de wanden van hun gebouw hingen enor-

me foto's van de leider Alparslan Türkeş. In de kelder bevond zich de zogenaamde 'moskee': twee kleine, niet geventileerde gebedsruimtes.

Toen deze 'cultuurkring' in september 2005 een verzoek indiende tot de bouw van een minaret op de schuine daken van het gebouw waren er twee soorten reacties onder de plaatselijke bevolking. Aan de ene kant sprak men al snel van 'islamisering', terwijl de andere kant zich solidair verklaarde met de 'cultuurkring' en zijn 'moskee'. Vrijwel niemand nam de moeite om uit te zoeken of het waar was wat de leiding van de vereniging zei, namelijk dat het 'normaal' is dat 'een moskee een minaret heeft'. Slechts een handjevol journalisten vroeg zich af wie die 'idealist' van de 'cultuurkring' eigenlijk precies waren. Al snel ging deze vraag geheel verloren temidden van de hoog oplopende emoties over de minaret.

Zo vond al in Wangen bij Olten de fatale polarisatie plaats die vanaf dat moment alle debatten rondom het initiatief 'tegen de bouw van minaretten' kenmerkte. De naïeve, goedbedoelende verdedigers van de 'religieuze vrijheid' stonden tegenover de zelfbenoemde voorvechters tegen de 'islamisering'. Beide partijen waren verblind door hun eigen ideologie.

De tegenstanders van minaretten organiseerden zich in het *Egerkinger Komitee* en enkele prominente politici van de SVP sloten zich aan. Allereerst de publicist Ulrich Schlüer, bekend door zijn haattirades tegen moslims in het conservatieve weekblad *Schweizerzeit*, maar ook parlementariër Walter Wobmann, die goede contacten onderhoudt met andere rechtse partijen in Europa. Na de lancering van het anti-minaretteninitiatief leverden zij het comité zijn belangrijkste argumenten. De bescherming van 'de eigen cultuur' werd hierbij nauw verbonden met de verdediging van joods-christelijke waarden en de diepzittende angst voor vreemdelingen werd gekoppeld aan haat tegen de islam, met de minaret als symbool voor de 'islamitische veroveringsdrang'.

Intellectuele capitulatie

Ter linkerzijde werd niet tijdig onderkend hoe explosief en suggestief deze manier van argumenteren was. Niemand zag dat er niet alleen een islamfoob discours werd ontwikkeld, maar dat er werd gespeeld met wezenlijke angsten van een onzeker geworden bevolking. Niet alleen

op de angst

REFERENDUM & VOLKSINITIATIEF

Sinds de 19e eeuw beschikt de Zwitserse bevolking over twee instrumenten om buiten gewone verkiezingen om invloed op de wetgeving uit te oefenen.

Het *referendum* is de mogelijkheid om een door het parlement aangenomen wet af te wijzen of te bevestigen. Hiertoe zijn 50.000 handtekeningen nodig. Een referendum is aangenomen wanneer de meerderheid van de Zwitserse burgers voor is.

Het *volksinitiatief* geeft burgers de mogelijkheid zelf een aanpassing van de grondwet voor te stellen. Hiervoor zijn 100.000 handtekeningen nodig. Het initiatief is aangenomen wanneer een meerderheid voor is, net als de meerderheid van de kantons (Zwitserse provincies). Er zijn drie tot vier initiatieven per jaar in Zwitserland, waarvan één à twee procent wordt aangenomen. Een aangenomen initiatief kan niet door een hogere wet ongeldig worden gemaakt. Het Europees Hof heeft zich nooit eerder uitgesproken over een Zwitserse wet.

- > met de diepzittende angst voor de vreemdeling, maar ook met de angst een altijd al fragiele identiteit te verliezen en het wankel evenwicht van de Zwitserse viercultuurenmaatschappij. Het initiatief landde niet bepaald op een bodem van tolerantie. De vrijheid van godsdienst kent in Zwitserland nog geen al te lange traditie. Pas in 1874 kregen de Zwitserse joden het recht op vrije vestiging en dat onder druk van de Verenigde Staten en Frankrijk. In 1893 werd een slachverbod voor joden in de grondwet opgenomen – duidelijk op anti-semitische gronden. En tot 1999 was de Jezuïetenorde in de schijnbaar zo liberale Alpenrepubliek in de grondwet verboden. Dat alles was vergeten. In plaats daarvan lachte links om het *Egerkinger Komitee*, zelfs nog toen het *Komitee* de benodigde handtekeningen voor het initiatief in korte tijd bij elkaar had.

In linkse en progressieve kring koos men niet voor een open en kritische discussie over het verschil tussen islam en islamisme. Evenmin plaatste men een eigen visie op het samenleven van religies tegenover de karikaturale blik van de SVP en het *Egerkinger Komitee*. In plaats daarvan stelden zowel links als het politieke midden de legitimiteit van het minaretinitiatief ter discussie, hoewel dit door het parlement rechtsgeldig verklaard was. In plaats van een serieuze discussie over de radicale islam aan te gaan, kreeg de SVP het verwijt propaganda te verspreiden – terwijl het bewezen is dat er ook in Zwitserland actieve islamistische groepen bestaan. Voor het overige vertrouwde men

op het 'gezonde verstand' van de bevolking. En ook de regering nam – onuitgesproken – die houding aan. De intellectuele elite reageerde al net zo terughoudend, in elk geval in het Duitstalige deel van Zwitserland. Karakteristiek is de houding van de populaire komiek Victor Giacobbo, bekend om zijn scherpe tong. Hij kon er in zijn wekelijkse zondagavondshow op de televisie niet genoeg van krijgen de spot te drijven met de SVP en haar initiatief. Aflevering na aflevering wees hij op allerlei torens (uitkijktorens, verkeertorens et cetera) om vervolgens onder luid gelach van het publiek op te merken: "alweer een minaret". Het gebrek aan intellectuele scherpte werkte door in de berichtgeving in de media, die meer door ideologie dan door onderzoek gekenmerkt werd, zoals de *Neue Zürcher Zeitung* achteraf met enige zelfkritiek opmerkte. Er gaapte een enorme kloof tussen enerzijds tendenti-

euze, slecht onderbouwde artikelen over de alles ontwrichtende islam en anderzijds halfhartig goed bedoelde en al even slecht gefundeerde bijdragen over de islam in Zwitserland.

Boerkaverbod

Het *Egerkinger Komitee* en in toenemende mate ook de SVP zetten hun project voort: het opstoken van een onzekere, op het gebied van waarden labiele bevolking tegen een denkbeeldige islamitische vijand. De ene provocatie volgde op de andere. Het verkiezingsaffiche toont een gesluisde vrouw met op de achtergrond minaretten die als lange afstandsraketten het wapen van Zwitserland doorboren. In enkele steden werd het affiche verboden, waarop de minarettentegenstanders luidkeels riepen dat men hun initiatief monddood wilde maken. Maar in plaats daarvan kregen ze juist nog meer publiciteit en

Links: affiche uit een Duitse anti-racisme campagne, van de Duitse ontwerper Gunter Rambow, 1995.

Rechts: het affiche van het anti-minaretteninitiatief (ontwerper onbekend).

konden bovendien nu ook het argument uitspelen dat hun recht op vrije meningsuiting werd aangetast.

Desondanks waren de tegenstanders van het initiatief zeker van hun zaak. Peilingen voorspelden hen constant een meerderheid van ruim vijftig procent. Terwijl de SVP en consorten de angsten in de bevolking voor de 'islamitische bedreiging' zoveel mogelijk aanwakkerden, bleef midden-links geloven in 'het goede' in het Zwitserse volk. Op elk feestje en tijdens elk etentje met hoogopgeleide vrienden met een goede positie overheerste de mening dat de kiezers in de stembus niets van het initiatief heel zouden laten. Intussen vulden de opgeleiden onder het volk de blogs van de *Neuen Zürcher Zeitung* en andere media met islamofobe, racistische bijdragen vol haat.

Toen op de zondag van de stemming duidelijk werd hoezeer de media, de rege-

ring, het liberale centrum en links zich in 'het volk' hadden vergist, was vrijwel nergens enige zelfkritiek te horen. In plaats daarvan riepen de partijstrategen nu om het hardst om nog verdergaande maatregelen. Opeens was iedereen bekeerd tot het populisme. De sociaaldemocraten zetten het boerkaverbod op de agenda en riepen ook om een verbod op gedwongen huwelijken. (Nog altijd geloven de meeste Zwitsers dat gedwongen huwelijken iets met de islam te maken hebben.) Ook de vrijzinnig-democratische partij sprong op de islamofobe trein en pleitte voor een boerkaverbod. Christophe Darbellay, partijvoorzitter van de christendemocraten, ging het verst en eiste een verbod voor aparte begraafplaatsen voor moslims en joden. Plotseling waren joden en moslims het mikpunt van antisemitische en islamofobe betogen; niemand durfde dat echter hardop uit te spreken. Ook de regering was verstomd. Ze gaf geen officiële verklaring uit waarin de moslims gerustgesteld werden dat hun geloof ondanks het minaretverbod gerespecteerd zou worden. Ze toonde zich vooral bezorgd over de gevolgen van het verbod voor de export, vooral naar Arabische landen. Diplomaten kregen de opdracht na de stemming in het land waar ze zich bevonden 'uit te leggen' dat de uitslag het gevolg was van 'het unieke Zwitserse model van directe democratie'. Groot was de opluchting toen representatieve enquêtes over een minaretverbod in andere Europese landen kort na 29 november uitwezen dat de bevolking elders over deze vraag hetzelfde dacht als in Zwitserland.

Recht boven referendum

Slechts heel langzaam dringt het tot de publieke opinie door dat het mobiliseren van angsten in de bevolking – al jarenlang het succesrecept van de SVP – gevaarlijk kan worden voor een democratie. Een beslissing van de bevolking is immers alleen dan wettig wanneer ze het recht en in het bijzonder de mensenrechten eerbiedigt. Bij populistische volkspetities is dat dikwijls niet het geval. Dit roept de vraag op of een democratie het zich kan veroorloven de eigen rechtstaat te laten schenden door de eigen bevolking. Nu kondigt zich al het volgende populistische initiatief aan over de 'uitwijzing van criminele buitenlanders'. Ook dit initiatief wakkert vage angsten voor vreemdelingen aan en weerspreekt op wezenlijke punten de centrale

bedoeling van de rechten van de mens.

Linkse en middenpartijen hebben voorts nog geen antwoord gevonden op deze opkomende angsten – met het opkomen voor de mensenrechten win je geen verkiezingen. Opmerkelijk is wel het voorstel van de Bernse hoogleraar staatsrecht Jörg Paul Müller om het minaretverbod in de grondwet te vervangen door een tolerantiegebod. Hier wordt voor het eerst in Zwitserland ethiek boven populisme geplaatst en recht boven het referendum. Wellicht was het initiatief 'tegen de minarettenbouw' niets anders dan de vertwijfelde opstand van een klein koppig volk in het hart van Europa; een volk dat door alle aanpassingen aan de regels van de Europese Unie zijn zelfstandigheid allang kwijt is. Wellicht was het een verzetsdaad van een volk dat door het einde van het bankgeheim samen met een enorm staatsbedrog ook een stuk van zijn nationale identiteit is verloren; een volk dat zich vastklampt aan zijn directe democratie en zal meemaken dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens de koppige Zwitsers op de vingers tikt en terugwijst binnen de grenzen van het geldende internationale recht. Het Zwitserland van de minarettegenstanders heeft weliswaar gewonnen, maar in werkelijkheid allang verloren.

=

Vertaling uit het Duits: Erica Meijers

Gekozen leiders en

Het succes van populisten en de onmacht van hun tegenstanders bewijst dat leiderschap en charisma cruciaal zijn. Daarbij hoort de rechtstreekse verkiezing van gezagsdragers. Zo krijgen we politici met meer ambitie, durf, eigenzinnigheid en charisma: Obama's op polderformaat.

“Er is weer hoop voor het volk”, juichte het PVV-Kamerlid Hero Brinkman toen zijn anti-Europese partij fors bleek te hebben gewonnen bij de Europese verkiezingen. Zijn leider Wilders zei tijdens het slotdebat: “De kiezer heeft altijd gelijk. Het CDA heeft een derde verloren, de PvdA is gehalveerd. Normaal zou je dan toch zeggen: ik pak mijn biezen en ga een andere leuke baan zoeken.” Maar zijn tafelenoten vonden dat de kiezer iets heel anders had gezegd. Het waren Europese en geen nationale verkiezingen, het verlies viel mee (CDA), en waar het niet meeviel (PvdA) zou de kiezer de volgende keer vast weer tot bezinning komen.

Het volk en de politieke waarheid. Het probleem is dat geen van beide bestaan in de democratie. De kreet ‘de kiezer heeft altijd gelijk’ is voor politici eerder een aanleiding om over de rug van die kiezer hun eigen gelijk te halen. Stembusuitslagen suggereren hooguit een globale tendens, maar er is altijd ruimte voor het partijdig bijbuigen van de ‘volkswil’. Het politieke gelijk komt pas tot stand in de wisselwerking tussen de volksstem en de draai die de volksvertegenwoordigers eraan geven (denk aan uitdrukkingen als: ‘de kiezer heeft gesproken, nu is de politiek weer aan zet’ of ‘verkiezingen verloren, formatie gewonnen’).

‘De kiezer heeft altijd gelijk’ is daarom een typisch populistische uitspraak. Populisten geloven dat het volk de politieke waarheid belichaamt. De bestuurlijke elite is volksvreemd, heeft het per definitie mis en flest de boel.

Gevaarlijke illusie

Voormalig LPF-Kamerlid Joost Eerdmans reageerde op het verwijt van populisme steevast met de boutade: “Het is toch mijn vák om het volk na te praten?”

Een van de *mixed blessings* van het populisme is dat het democraten in spiegelbeeld duidelijk maakt wat democratie *niet* is. Democratie valt niet samen met de heerschappij van het volk of de wil en het gelijk van de meerderheid. Het verwarrende is dat populisten, in plaats van verklaarde tegenstanders ervan te zijn, het klassieke democratische gedachtegoed juist uiterst serieus nemen. Het zijn radicale democraten die vasthouden aan de letterlijke, oorspronkelijke betekenis van het woord democratie: *government of the people, by the people, for the people*. Een klassieke formule die in de jaren zestig en zeventig nog voluit door links werd omarmd (en nog steeds door Obama!), maar die tegenwoordig vooral in trek is bij populistisch rechts.

Maar een ‘regering door het volk’ is op zijn best een naïeve bezweringsformule en op zijn slechtst een gevaarlijke illusie.

Klassieke idealen als die van de volkssoevereiniteit, het zelfbestuur of de volksmacht verhullen gemakkelijk dat de macht altijd wordt uitgeoefend door een elite van vertegenwoordigers van het volk. Democratisering in letterlijke zin leidt tot nivellering, heerschappij van de middelmaat en meerderheidstirannie. De kern van het gevaar en van de illusie is dat men streeft naar volkseenheid, naar een politieke en culturele identiteit tussen regeerders en geregeerden, in de autoritaire traditie van denkers als Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau en Carl Schmitt.

Regenten

Populisten gaan ervan uit dat de kloof tussen burgers en bestuur kan en moet worden opgeheven. Zij wantrouwen in principe alle volksvertegenwoordiging – behalve natuurlijk die van henzelf. Maar de moderne democratie is alleen mogelijk bij de gratie van representatie en politieke arbeidsdeling. Representatie schept een bepaalde afstand tussen vertegenwoordigers en volk die een productieve conversatie en wisselwerking tussen beide mogelijk maakt, waarbij de politieke waarheid steeds in het midden ligt. In een pluralistische democratie is de volkssoevereiniteit principieel opgesplitst in machten en tegenmachten die elkaar in evenwicht houden, zonder dat één ervan kan worden aangewezen als de diepste kern of oorsprong van alle andere. De politieke macht komt juist voort uit hun interactie: zij welt op in de holte tussen vertegenwoordigers en vertegenwoordigden, zoals de Groningse filosoof Frank Ankersmit zegt.

Die opbreking van de soevereiniteit vindt niet alleen plaats in het horizontale vlak, in de vorm van de *trias politica* (de scheiding tussen wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende machten), van scheidingen als die tussen kerk en staat of staat en markt, of van de traditionele links-rechtsverdeling. Daarnaast kent de democratie ook altijd een verticale dimensie, waarin het functionele onderscheid en de wisselwerking tussen top en basis, tussen de elite van politieke professionals en het grote kiezerspubliek, centraal staat. Ook in deze verticale dimensie (de beruchte ‘kloof’) is er sprake van machtscheidingen en machtsbalansen, en dus van productieve belangentegenstellingen, spanningen en conflicten.

Ambitieuze nieuwkomers

Zelfs de meest democratische democratie is in die zin een eliteheerschappij. Zonder krachtige elites en levendig leiderschap is elk politiek systeem ten dode gedoemd. De democratie is juist het systeem waarin elites en leiderschap zich in de grootste vrijheid kunnen vormen. Zij geeft zoveel mogelijk gewone mensen de kans op basis van eigen verdienste en in een eerlijke concurrentie tot de elite van ongewone mensen toe te treden. Maar deze meritocratische selectie roept onvermijdelijk nieuwe belangen in het leven. Elke elite zal de neiging vertonen om zich in te graven in de macht en zijn positie en privileges voor nieuwkomers willen afsluiten. Oude regenten kunnen worden afgezet, maar daarvoor komen nieuwe in de plaats die na verloop van tijd weer regenteske neigingen gaan vertonen. Die onvermijdelijke oligarchisering en circulatie van elites is echter geen reden voor pessimisme en apathie, maar juist voor optimisme en engagement. Want het is altijd de moeite waard om de zittende politieke klasse

de stem van het volk

te vervangen door ambitieuze nieuwkomers en uitdagers.

Het populisme stelt ons daarmee voor een meervoudige uitdaging. Populisten spelen zowel in op de behoefte aan leiderschap in de politiek, aan een zelfbewuste elite die een goed verhaal vertelt en het 'voordoet', als op de even sterke behoefte aan een ruimere volksinvloed op beleid en bestuur. Het leiderschapsprobleem wordt door populistten echter meteen in autoritaire richting bijgebogen. De leider wordt geacht de volksstem onmiddellijk tot uitdrukking te brengen, zonder de representatieve omwegen van partij en parlement. Persoon en partij vallen samen. Zo kan het model van een autoritaire leiderschapsbeweging worden ingezet tegen de zittende elite en het gevestigde partijenkartel. Terwijl de leider een centrale rol speelt als woordvoerder en dus als aanjager van volkse sentimenten van angst, onbehagen, woede en trots, wordt die aanwakkerende rol tegelijkertijd onzichtbaar gemaakt: hij doet zich voor als het passieve mondstuk van die volkse sentimenten.

Vanwege de egalitaire inslag van onze cultuur en de begrijpelijke associaties met de fascistische bewegingen uit de jaren dertig is deze leiderschapskwesitie vooral door linkse democraten lange tijd intellectueel verwaarloosd. Maar het succes van de populistten (en de onmacht van hun tegenstanders) bewijst nogmaals dat de leiderschapsfactor – en die van het persoonlijk charisma – een cruciaal verschil maakt in de politieke krachtsverhoudingen. Progressieven moeten daarom serieuzer nadenken over nieuwe vormen van leiderschap en hoe die kunnen worden ingepast in de bestaande representatieve democratie.

Paternalisme

Een van de ingrediënten van goed leiderschap is de moed om anders te denken, het lef om tegen de publieke opinie in te gaan. Hoewel leiders door het volk worden gekozen, hebben zij als politieke professionals een onafhankelijke rol en opdracht. Zij vormen hun eigen opinies 'zonder last of ruggespraak' met hun achterban, met wie zij een soms spanningsvolle interactie aangaan, en die zij dus ook moeten kunnen en durven tegenspreken. Een nieuw, zelfbewuste elitisme gaat dus gepaard met een milde vorm van paternalisme. Het populistische 'ik zegt wat u denkt' wordt: 'ik zeg wat u nog niet heeft bedacht'.

De burger/kiezer moet op zijn beurt erkennen dat hij niet de waarheid in pacht heeft, maar professionals nodig heeft die inspirerende verhalen vertellen en vergezichten bieden die hem kunnen (ver)leiden tot een beter inzicht in het algemeen belang. Dit zou je 'autopaternalisme' kunnen noemen. Een goed voorbeeld is de kwaliteitspers: je neemt een abonnement op een krant of weekblad om je door journalistieke professionals te laten in- en voorlichten, met als doel om je (gebrek aan, of gebrekkige) mening aan die van hen te kunnen scherpen.

Die paradoxale zelfbinding van kiezers (de bereidheid je te laten leiden) moet worden aangevuld met een gelijksoortige zelfbinding van de gekozen elite, die beseft dat zij altijd kan degenereren tot een zelfgenoegzame oligarchie. In die eeuwige dreiging van corruptie van de kennismacht ligt de tweede grote uitdaging van het populisme. Juist de anti-elitaire of 'anti-politieke' inslag ervan kan worden gemobiliseerd om

de elites bij de les te houden en het systeem open te houden voor politieke buitenstaanders en politieke vernieuwing.

Een democratisch systeem moet daarom in één en dezelfde beweging zowel het politieke vertrouwen als het politieke wantrouwen organiseren. Dus als de elite- of leiderschapsfuncties aan de bovenkant van de democratische pyramide sterker worden geprofileerd, moeten bij wijze van contragewicht ook de populaire of plebiscitaire functies aan de onderkant worden versterkt. De politieke elite moet meer ruimte scheppen om zich te laten tegenspreken en te laten vetoën door 'de stem van het volk'.

Hilversum

Het populisme daagt ons zodoende uit om de verticale lijn van de democratie te intensiveren en het Huis van Thorbecke tegelijkertijd te 'verhogen' en te 'verdiepen'. Die verticale communicatie tussen elite en massa wordt tegenwoordig steeds sterker bemiddeld door de massamedia en steeds minder door klassieke vertegenwoordigende organen als politieke partijen en het parlement. In die veranderde communicatiestructuur ligt een derde grote uitdaging van het populisme. Populisten hebben immers sneller en handiger dan traditionele elites weten in te spelen op de mogelijkheden van politieke mobilisatie die de media, en vooral de televisie, bieden. Die hangen vooral samen met de tendens naar personalisering en emotionalisering van de politiek: het ontstaan van een nieuw soort directheid, nabijheid en herkenbaarheid van politieke issues en sentimenten via van de media bekende persoonlijkheden. Dit was de grote betekenis van het spektakel-Fortuyn: hij belichaamde letterlijk de doorbraak van de celebritycultuur en de stijlvolle personalisering van de politiek.

Die centraliteit van de elektronische communicatie heeft een nieuwe machtsverhouding geschapen tussen media en politiek. Veel meer dan een doorgeeffluik van politieke meningen en stemmingen zijn nieuwsmedia zelf politieke instituties geworden, medespelers bij de agendering en articulatie van politieke issues, wensen en belangen. Maar net als in de populistische politiek bestaat ook bij de media de neiging om die performatieve, (mede)scheppende rol te verhullen. Mediapolitisme ontstaat zodra de kloof tussen mediaprofessionals en kijkers wordt weggeredeneerd en journalisten de stem van het volk gaan napraten onder het misleidende motto: de zappende kijker heeft altijd gelijk. Het gezonde volksgevoel wordt dan door de media ongefilterd weer aan datzelfde volk teruggegeven, maar dan duizendmaal uitvergroot en bekleed met het gezag van 'Hilversum' en van beroemde presentatoren. Het resultaat is een enorme echo-pot waarin zelfaangestelde woordvoerders van het volk dingen roepen die er weer uitkomen als de zogenaamd authentieke 'stem van het volk'.

Het gevaar van dit mediapolitisme moet scherper worden onderkend. Maar ook hier moeten we openstaan voor mogelijkheden om de democratie te verdiepen. De mediale beeldcultuur maakt ook een nieuw soort politieke identificatie mogelijk: zij bevordert de emotionele herkenbaarheid van politici op allerlei kenmerken van persoonlijke stijl. Zowel politici als kijkers/kiezers blijken in die hoogstpersoonlijke profilering geïnteresseerd te zijn: via talkshows, autobiografische

boeken, persoonlijke websites, weblogs, vriendennetwerken en eindeloos getwitter. Politici voeren steeds meer voorkeurscampagnes, kiezers maken op hun beurt steeds meer gebruik van de voorkeurstem. Een meer persoonsgerichte democratie zou meer ruimte kunnen maken voor het politieke individualisme van zowel kiezers als gekozenen, en een groter politiek publiek kunnen aanspreken. Niet voor niets is de belangstelling voor de sterk gepersonaliseerde en gemediatiseerde Amerikaanse presidentsverkiezingen ook in Nederland intens.

Louterend

De clou van deze beschouwing is dat juist de personendemocratie behulpzaam kan zijn om zowel de 'elitaire' als de 'populaire' dimensies van de democratie steviger te verankeren. Dit voornemen kan het beste gestalte krijgen via een vernieuwing van het kiesstelsel volgens het model D66-Fortuyn, waarbij elementen van directe democratie worden ingepast in het bestaande vertegenwoordigende stelsel. De rechtstreekse verkiezing van uitvoerende gezagsdragers als de burgemeester, de regiocommissaris en de minister-president verleent deze leidersposities een apart mandaat en een eigen machtsbasis, waardoor ze aantrekkelijker worden voor meer uitgesproken persoonlijkheden. Persoonsverkiezingen brengen een ander soort politicus voor het voetlicht: mensen met meer ambitie, durf, eigenzinnigheid en charisma: Obama's op polderformaat.

De persoonlijke concurrentieslag in de media werkt louterend en bevordert de herkenbaarheid van kandidaten. Gewone, ook lager opgeleide burgers zijn dan beter in staat om zich wel of niet te herkennen in deze uitzonderlijke individuen en de politieke thema's die zij belichamen. Directe persoonsverkiezingen vormen op die manier een tegenwicht tegen de politieke dominantie van hoger opgeleiden (de 'diplomademocratie') en kunnen de kloof met lager opgeleiden verkleinen. Burgers krijgen een meer directe invloed op de coalitie- en regeringsvorming. Het aantal kiesmomenten wordt vermenigvuldigd, voorbij de huidige vierjaarlijkse routine. Lokale verkiezingen worden minder sterk door landelijke gedomineerd. Referenda zijn een ander kanaal voor effectieve zeggenschap van onderop, mits zij niet worden gezien als uitingen van de soevereine volkswil maar als een middel om de wisselwerking tussen politici en burgers te intensiveren.

Het populisme dwingt ons er dus toe om het elitaire karakter van de vertegenwoordigende democratie duidelijker en zelfbewuster te formuleren. Maar omdat politieke elitevorming altijd kan ontaarden in machtsmisbruik, kan juist de anti-elitaire inslag van het populisme helpen om verticale tegenmachten te vormen en het volk beter te laten 'terugpraten'. De democratie is al met al een eigenaardig geval. Democratische leiders moeten niet samenvallen met het volk, maar voorop lopen, en dus vooruit lopen op de massa. Wij stemmen dus niet alleen op politici om onze stem te laten horen, maar ook om onszelf te laten verheffen en tegenspreken. Dat doen wij vanuit het gelouterde inzicht dat wij, het volk, niet de wijsheid in pacht hebben, en daarom niet soeverein kunnen zijn.

=

VRIENDSCHAP ♦ Bertien van Manen

Nederland zit na het financiële rampjaar 2009 met een enorm tekort op de nationale begroting. Dat moet worden weggewerkt, vroeg of laat. Drie meningen over

LINKS BEZUINIGINGEN

De wetenschapper: wat willen we op lange termijn?

de Helling
25
lente 2010

We laten de overheid dingen doen die burgers zelf kunnen, meent econoom Bas Jacobs. Structurele hervormingen zijn hard nodig, maar alleen te verkopen als ze samen gaan met een ideologisch verhaal.

In de Den Uyl-lezing van afgelopen januari pleitte Wouter Bos voor een verbreding van het welvaartsbegrip. Bas Jacobs vindt dat bijna een open deur. "Het brede welvaartsbegrip omvat alles waaraan mensen behoeftebevrediging ontleenen. Dus niet alleen materiële goederen, maar ook immateriële zaken zoals de kwaliteit van het milieu, sociale cohesie en gelijkheid. Iedere econoom die niet uitgaat van een breed welvaartsbegrip moet terug naar de collegebanken. De discussie in Nederland gaat nu over 'bezuinigen', maar ik wil dat we nadenken over structurele hervormingen en dat we dat doen vanuit dat brede welvaartsbegrip."

Bas Jacobs is hoogleraar Economie en Openbare Financiën aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en ex-PvdA'er, uit teleurstelling afgehaakt over de magere moderniseringsagenda van die partij. Hij benadrukt dat de financiële problemen groot zijn. "Niet alleen vanwege de crisis, er is meer. Door laks beleid van vóór de crisis zijn de overheidsfinanciën structureel verslechterd. Verder leidt de stijging van de levensverwachting straks tot fors hogere uitgaven voor pensioenen en zorg en raakt onze aardgasvoorraad op." Volgens Jacobs ligt het accent in de discussie te veel op de vraag hoe we op de korte termijn het huishoudboekje weer op orde krijgen. "De vraag die we zouden moeten stellen is: wat willen we op de lange termijn met dit land? Het antwoord is: beleid dat je ook zonder crisis zou voeren en dat mogelijk extra geld oplevert. Dan kom je om te beginnen bij de dossiers die al jaren op de plank liggen.

De woningmarkt en het pensioensysteem, daar zijn miljarden te halen. De arbeidsmarkt: de duur van de WW en het ontslagrecht, ook daar is veel geld te halen. Links bezuinigen is de uitkeringen niet aan de onderkant korten, maar aan de bovenkant. Mijn voorstel zou zijn de uitkering te maximeren. In Nederland pompen we veel geld naar mensen die dat niet nodig hebben. Een bankdirecteur hoeft bij ontslag niet 70 procent van zijn bruto-salaris als uitkering te krijgen; ik vind het niet erg dat zo iemand kleiner moet gaan wonen als hij arbeidsongeschikt zou worden."

Tien jaar geleden zei u, in een artikel in de Helling over Links in tijden van overvloed, dat 'linkse mensen altijd de neiging hebben om de oplossing voor het maatschappelijk kwaad te zoeken bij de overheid'. Vindt u dat nog altijd?

"Ik zie nu dat niet alleen links maar ook rechts de oplossingen bij de overheid zoekt. We laten de overheid veel dingen doen die mensen zelf kunnen. Vandaar de ingrepen op de terreinen die ik net noemde. Als je de rol van de overheid aan de orde stelt moet je twee vragen beantwoorden: ten eerste, wat kunnen mensen zelf en wat doet de overheid; ten tweede, hoe verdeel je de lasten tussen de generaties? Het overheidstekort is de resultante van de antwoorden op deze vragen."

Met welke hervormingsmaatregelen moeten we dan beginnen?

"Aangezien mensen zelf wel een huis kunnen kopen of huren en zelf een pensioen opbouwen, stoppen we met subsidiëren van de woningmarkt en de pensioenen. Ik zou willen dat de AOW sterker dan nu gefiscaliseerd wordt, zodat de ouderen flink meer gaan bijdragen. En de pensioenleeftijd moet sneller naar 67 jaar gaan, en daarna gekoppeld worden aan de levensverwachting.

Het onderwijsgeld kan beter worden verdeeld: minder naar hoger onderwijs en meer naar basisonderwijs en vmbo, om uitval te voorkomen. Ook daar kunnen we ons geld beter richten naar de grootste maatschappelijke noden. Als mensen aan het

begin van hun leven kansen missen, dan is het onwaarschijnlijk kostbaar om ze op het rechte pad te houden of weer te krijgen.

Hervormingen van de arbeidsmarkt moeten de kansen voor *outsiders* vergroten door de privileges van de *insiders* te verminderen. Het werk aan de onderkant moet meer lonen dan nu het geval is. Ik pleit daarom voor een verlaging van het minimumloon én een verhoging van de arbeidstoeslag, zodanig dat het netto-inkomen van mensen aan de onderkant op peil blijft en dat de bruto loonkosten dalen. Zo ontstaat er meer werkgelegenheid voor laaggeschoolden die nu niet aan de bak komen."

Jacobs wil een scherpere scheiding tussen de publieke en de private sector. "Op veel plekken hebben we een soort niemandsland gecreëerd waarbij noch de tucht van de markt heerst, noch de controle van de overheid. De woningbouwcorporaties zijn een typisch voorbeeld van waar dat helemaal mis is gegaan. Als je die fout wil herstellen zijn er maar twee smaken: de corporaties weer nationaliseren en zoals vroeger met publiek geld sociale woningen gaan bouwen, of je roomt het vermogen van de corporaties af en je laat de markt en dus de huurprijzen vrij en met een deel van het afgeroomde vermogen verhoog je de huurtoeslag. Ik heb geen uitgesproken voorkeur."

Over de betaalbaarheid van de gezondheidszorg maakt Jacobs zich grote zorgen. "Als je de groei van huidige uitgaven doortrekt dan geven we in 2050 eenderde van ons nationaal inkomen aan zorg uit." Over marktwerking als antwoord heeft hij zijn twijfels. "Markt en zorg zijn niet goed te verenigen. Dat is omdat we risicoselectie en uitsluiting door verzekeraars willen voorkomen, we hen een acceptatieverplicht opleggen en de hoge kosten van slechte risico's publiek financieren. Het gevolg is dat kostenstijgingen niet worden afgestraft, maar op het bordje van de overheid komen, waardoor je onvermijdelijk inefficiënties blijft houden." Hij heeft wel een andere sugges-

LINKS BEZUI

de Helling
lente 2010

De politica: geluk

tie. "Iets meer profijtbeginsel zou helpen, bijvoorbeeld in de vorm van leeftijdsafhankelijke zorgpremies. Door de rijke ouderen mee te laten betalen aan de zorg voor de armere ouderen, kun je de solidariteit tussen jong en oud ontlasten."

Zijn dergelijke hervormingen electoraal wel te verkopen?

"Met bepaalde zaken kunnen politici niet aankomen, ook als ze rationeel te beargumenteren zijn en aan alle eisen van redelijkheid, rechtvaardigheid en efficiëntie voldoen. Dus zien we dat bepaalde dossiers al jaren onbespreekbaar zijn. Het is een hels probleem. Ik denk dat het te maken heeft met duidelijkheid over je idealen. Bij praktische voorstellen hoort ook een ideologie, een visie."

Geef eens een voorzet.

"Het vrijheidsstreven van zowel liberalen als socialistten heeft mensen bevrijd van sociale achterstanden. Een enorm succes. Maar nu moeten al die vrijgemaakte mensen op de een of andere manier met elkaar zien samen te leven. Zowel liberalen als socialistten hebben daar geen antwoord op en dat wrekt zich. Fortuyn had het over 'de verweesde samenleving'. Neoconservatieven en christenen hebben verhalen over het reanimeren van het maatschappelijke middenveld en de SP wil de overheid als een warme deken over ons leggen. Allemaal verlangen ze naar een vals idee van gezamenlijkheid en saamhorigheid dat nooit heeft bestaan en dat er nooit zal komen. De sociale en liberale partijen moeten een verhaal bedenken over hoe al die vrijgemaakte individuen, die nu een beetje de kluts kwijt zijn door globalisering, technologische ontwikkelingen, maatschappelijke versplintering, immigratie en noem maar op, een beetje normale manier met elkaar kunnen samenleven. Een normatieve en morele agenda naast de structurele hervormingen waar we het net over hadden."

=

door Helling-redacteurs
Natasja van den Berg en
Marijntje Denters.

De crisis bewijst het belang van een sterke publieke sector. Daar moet fors in geïnvesteerd worden, schrijft GL-kamerlid Jolande Sap. De bezuinigingsopdracht wordt daarvoor nog groter. GroenLinks komt voor lastige afwegingen te staan.

Links bezuinigingen betekent allereerst dat we de oorzaken van de huidige crisis in de kern aanpakken. De kredietcrisis heeft de Nederlandse economie en samenleving ongekend hard geraakt. Nederlandse banken en verzekeraars bleken tot over hun oren in de foute Amerikaanse hypotheekproducten te zitten. Jarenlang hebben banken onder het motto van internationale concurrentie de ruimte gekregen om riskante financiële avonturen aan te gaan. Een ongekende steunoperatie was nodig die de overheidsfinanciën volledig uit het lood heeft geslagen. Saneren van die overheidsfinanciën is dweilen met de kraan open als we niet tegelijkertijd de financiële sector aan banden leggen. Bankiers moeten weer dienstverleners worden die de nutsfunctie van zorgvuldig beheren van toevertrouwde gelden en verstandige kredietverlening centraal stellen.

Succesje

Links bezuinigen betekent ook dat we het huidige, beperkte economische welvaartsbegrip definitief achter ons laten. Het nastreven van kortetermijngewin heeft ons niet alleen de kredietcrisis gebracht, maar ligt ook aan de basis van de andere crises die de wereld teisteren: de klimaatcrisis, de voedselcrisis, de energiecrisis. Alleen een gezamenlijke aanpak vanuit een breed welvaartsbegrip biedt perspectief voor de toekomst. De Nobelprijswinnaars Amartya Sen en Joseph Stiglitz hebben vorig jaar een concrete voorzet gegeven voor dit brede welvaartsbegrip. De Franse president Sarkozy heeft al aangekondigd welzijn en geluk op te nemen als economische meetenheden. Een voorbeeld dat ook in Nederland navolging verdient. Bij de financiële beschouwingen vorig jaar heeft GroenLinks een mooi succesje geboekt met een motie om bij de brede heroverweging van 35 miljard euro ook de maatschappelijke en milieueffecten in zicht te krijgen.

Links bezuinigen betekent verder een radicaal pleidooi voor een sterke publieke sector. Deze crisis is geen bewijs van overheidsfalen, zoals rechts ons wil doen geloven, maar van marktfalen. Marktfalen los je niet op door alleen maar in te grijpen in de marktordening. Nodig is ook om publieke taken als energie, zorg en openbaar vervoer niet meer verder af te stoten maar juist te koesteren.

Vuistregel

GroenLinks heeft zich in de Kamer dan ook vanaf het begin gekeerd tegen het idee dat er alleen maar gesneden mag worden om die 35 miljard euro bij elkaar te brengen. Ook in de komende jaren zijn er forse investeringen in de publieke sector nodig. Natuurlijk kan dit niet alleen op kosten van de toekomstige generaties gebeuren. De overheidsportemonnee zal op termijn weer moeten sluiten. Dat kan met een afgewogen mix van bezuinigen, investeren en belasten. Hoe die mix er precies uit gaat zien, is afhankelijk van keuzes die in het verkiezingsprogramma gemaakt gaan worden. Wel kan ik hier de globale contouren aangeven.

Er is op dit moment nog geen schatting voorhanden van de ontwikkeling van de economie en de overheidsuitgaven voor de komende kabinetsperiode. De 35 miljard euro van de brede heroverweging is slechts een indicatief cijfer. Zo rond half mei verschijnt de middellangetermijnverkenning van het Centraal Planbureau waarin de financiële ruimte voor de komende kabinetsperiode geraamd wordt.

Mijn verwachting is dat er geen 35 miljard, maar pakweg zo'n 18 miljard euro nodig zal zijn om het overheidstekort in de volgende kabinetsperiode binnen acceptabele grenzen te krijgen. Als vuistregel zou GroenLinks kunnen hanteren dat we de helft halen uit netto bezuinigingen (dat is: bezuinigingen minus de gewenste investeringen) en

NIGINGEN

De vakbondsman: sturende overheid

de Helling
27
lente 2010

de helft uit lastenverzwaring. In het vorige verkiezingsprogramma hadden we voor een bedrag van circa 13 miljard euro aan investeringsvoorstellen. Als we dat nu weer willen, zouden we volgens bovenstaande vuistregel naar verwachting voor zo'n 22 miljard euro moeten bezuinigen. Nu heeft GroenLinks een rijke bezuinigingstraditie, omdat we altijd veel ruimte hebben willen maken voor nieuw beleid. Maar een bedrag van 22 miljard euro binnen één kabinetsperiode is buitensporig hoog. Mijn advies is dan ook om deze keer wat zuiniger te zijn met nieuw beleid.

Ontwikkelingshulp

In lijn met de vorige verkiezingsprogramma's zullen we de bezuinigingen vooral zoeken in asfalt, defensie, kinderbijslag, farmaceutische industrie, medisch specialisten en openbaar bestuur. De investeringen zullen vooral gaan naar onderwijs, openbaar vervoer en zorg. Ook deze keer zullen we de vergroening van de belastingen weer fors doorzetten. Wel zal er nu fors minder ruimte zijn om de hogere belastingen op milieu terug te sluiten in de vorm van lager belastingen op arbeid. We komen voor lastige dilemma's te staan. We kunnen niet meer al onze wensen tegelijkertijd realiseren: en meer groene banen en hogere minimumuitkeringen en meer ontwikkelingssamenwerking en gratis kinderopvang en beter onderwijs en zorg et cetera. Maar ondanks de bezuinigingsopdracht kunnen we Nederland wel degelijk groener en sociaal maken. Ik verheug me op het debat binnen onze partij.

=

Jolande Sap is financieel woordvoerder van de GroenLinks-fractie in de Tweede Kamer

De prestatie maatschappij moet omgevormd worden tot een meer ontspannen samenleving, betoogt FNV'er Rutger Groot Wassink.

Bij het instorten van de financiële sector eind 2008 was volstrekt onduidelijk wat de gevolgen voor de reële economie zouden zijn. Het kabinet zette direct een omvangrijke steunoperatie voor de banken op touw en – met de kennis van nu – was dat een adequate reactie. Maar de crisis hakte er stevig in. Met een ongekennde afname van de economische groei en een sterk oplopende werkloosheid in bijna heel 2009. Het kabinet had weinig andere keus dan stimulerend beleid te voeren. Dat leidde weer tot een rappe toename van het overheids-tekort en een enorme groei van de staatsschuld. Het dieptepunt van de crisis lijkt voorbij maar we zitten nog met een fikse rekening. 35 miljard euro, zo stelt het kabinet. Structureel. Ook dat nog.

Ambtelijke commissies zijn nu aan het inventariseren waar bezuinigd kan worden. Interessant is dat het bedrag van 35 miljard euro onvoldoende is onderbouwd. Ja, de overheidsuitgaven moeten op orde zijn. Ja, de staatsschuld moet worden terug gebracht. Dus ja, er zal moeten worden bezuinigd. Maar het bedrag van 35 miljard is gebaseerd op een statische, boekhoudkundige observatie van de inkomsten en uitgaven in jaren van crisis. Terwijl economisch herstel onherroepelijk leidt tot stijgende inkomsten. Het tekort zou dus straks ook twintig miljard euro minder kunnen zijn. En veel principiëler: waarom lijken er geen maatregelen te worden voorbereid ten bate van de inkomstenkant? Waarom zou je niet nu bijvoorbeeld de belasting voor de topinkomens verhogen?

Sociale zekerheid

De FNV zal de uiteindelijke voorstellen aan diverse criteria toetsen.

Denk aan: gelijke verdeling van lasten en lusten tussen generaties, het ontzien van groepen aan de onderkant, de vervuiler betaalt, geen negatief werkgelegenheidseffecten en nog wat van deze uitgangspunten. Terreinen waar de FNV structurele bezuinigingen denkt te behalen zijn voor de handliggende zaken als: aanpakken hypotheekrenteaftrek, fiscalisering AOW, beëindiging aanrechtsubsidie en zo is er nog wel een paar miljard euro bij elkaar te schrapen. Waarom handhaven we bijvoorbeeld het ministerie van Landbouw en Visserij? Dat kan best onder Economische Zaken vallen. Voor de FNV liggen bezuinigingen in de sociale zekerheid traditiegetrouw moeilijk. Maar met mitsen en maren valt ook daar over te praten. De FNV staat open voor meer verantwoordelijkheid in de uitvoering van de WW. Ook over de duur van de WW valt best te onderhandelen.

Welzijn

Maar dit is maar het halve verhaal. De crisis moet veel verstrekkender gevolgen hebben. Als het aan de FNV ligt is dit het moment om anders naar ontwikkeling te kijken. Onze welvaart moet anders gedefinieerd worden (inderdaad zoals Femke Halsema al eerder in haar boekje *Geluk!* deed). Duurzaamheid, de zorg en andere immateriële factoren moeten worden meegewogen. Economische groei leidt tot welvaart maar niet automatisch tot welzijn. Ja, de markt mag haar werk doen maar dat mag niet leiden tot gewin voor een begrensde groep en tot verlies voor anderen of hoge maatschappelijke kosten. Het belangrijkste voorbeeld is de bankensector. Voor de FNV staat vast dat een nieuwe ordening nodig is om de markt in toom te houden. De FNV wil dat mensen weer centraal staan. Met als doel mensen ont-plooiingskansen te bieden en weerbaar te maken. Daarvoor is nodig dat de overheid een meer sturende rol op zich neemt. Dan kunnen we de prestatie staat omvormen tot een meer ontspannen samenleving.

Ook op de arbeidsmarkt ontbreekt het aan een actieve, gecoor-

dineerde sturing. Het gevolg is dat te veel mensen langs de zijlijn staan. De *usual suspects* zijn: arbeidsgehandicapten, ouderen en allochtone jongeren. En ook een onderwerp als de arbeid-zorgbalans kan niet zonder een actieve overheid en een wettelijk kader.

De FNV wil inzetten op vergroening van de economie. Bijvoorbeeld door middel van een door de overheid ingezet investeringsprogramma om de industrie te verduurzamen. Waarom kan dat wel in Denemarken? We hebben een nieuwe commissie-Wagner (in 1981 verantwoordelijk voor een advies met de titel *Een nieuw industrieel elan*) nodig om onze industrie een andere kant op te laten bewegen. De markt moet in de richting gedwongen worden die we wenselijk vinden.

Het moet anders. En het kan anders. Daar zijn naast bezuinigingen ook investeringen voor nodig. En een andere rol van de overheid. Ik ben benieuwd of die heroverweging ook wordt gemaakt.

=

Rutger Groot Wassink is beleidsadviseur arbeidsmarktbeleid en sociale zekerheid bij de vakcentrale FNV

Na de crisis –

Een eminent gezelschap van 24 intellectuelen vraagt om meer leiderschap en een nieuw verhaal. En om een andere maatstaf voor vooruitgang dan economische groei. Daar valt wel wat op af te dingen.

In zijn zaterdagse column in NRC Handelsblad suggereerde Marc Chavannes dat de Commissie-De Wit, die werkt aan een groot parlementair onderzoek naar de crisis, haar aanbevelingen gewoon kan overschrijven uit *Aftershocks*. Deze eind vorig jaar gepubliceerde bundel van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), onder redactie van Anton Hemerijck, Ben Knapen en Ellen van Doorne, bevat 24 korte interviews met wetenschappers, opiniemakers en oud-politici van wereldfaam. Het betreft een uitgelezen gezelschap, met mensen als Willem Buiter, Paul de Grauwe, Fritz Scharpf, Amitai Etzioni, Dani Rodrik, Barry Eichengreen, Stephen Roach en, *last but not least*, Helmuth Schmidt en Jacques Delors. De interviews lezen als mini-essays doordat de vragen zijn wegge laten. Indrukwekkend aan de bundel is de extreem korte productietijd, gecombineerd met de kwaliteiten van de geïnterviewden.

In zijn inleiding stelt Hemerijck de vraag of de crisis van 2007-2010 de geschiedenisboeken zal ingaan als de vierde 'grote transformatie' binnen 200 jaar. De drie voorafgaande zijn: het ontstaan van een marktsamenleving in de 19de eeuw, de fascistische en Keynesiaanse correctie daarop sinds 1929 en een omslag naar meer markt vanaf 1979. Hiermee refereert Hemerijck aan het werk van de Hongaarse econoom Polanyi volgens wie de ontwikkeling van markt en staat sterk aan elkaar zijn gekoppeld. Hemerijck schetst de naoorlogse geschiedenis van de West-Europese economische instituties en presenteert op basis daarvan de laatste crisis als een meerdimensionaal collectief falen dat lijkt te wijzen op de noodzaak van het opnieuw institutioneel inbedden van het mondiale kapitalisme. Hemerijck is voorzichtig, gebruikt veelvuldig termen als 'lijkt' en 'schijnt' en presenteert zijn verhaal als een mogelijkheid die aan de geïnterviewden is meegegeven. De geïnterviewden zijn ondervraagd over diagnose, binnenlandse beleidsruimte, de culturele effecten van de crisis, een nieuw mondiaal contract en de toekomst van Europa.

Onder vuur

Wat zijn de lessen die de Commissie-De Wit uit *Aftershocks* zou kunnen trekken? Ik loop niet alle individuele bijdragen langs maar bespreek een aantal observaties en aanbevelingen die bij veel van de geïnter-

- en wat nu?

viewden terugkeren. Dat is ten eerste de notie dat de crisis de noodzaak van meer marktregulering heeft aangetoond, ten tweede het intellectuele karakter van de crisis, ten derde dat een nieuw metanarratief nodig is, ten vierde dat meer leiderschap vereist is, en ten vijfde dat er andere maten en criteria van sociaal-economisch succes moeten worden bedacht dan de smalle notie van economische groei die nu domineert. Ik loop ze een voor een langs.

Is de crisis een crisis geweest van te weinig regulering? Volgens Scharpf, Delors en Ben Knapen in zijn nabeschouwing wel, en ook andere auteurs schieten soms in dit simpele binaire perspectief dat binnen Academia al geruime tijd onder vuur ligt. De crisis heeft volgens genoemde auteurs onomstotelijk bewezen dat het ongereguleerde kapitalisme van Anglo-Amerikaanse snit onhoudbaar is. Wat zij daarmee reproduceren is een beeld van de politiek-economische werkelijkheid waarin staat en markt als communicerende vaten fungeren. De terugtrekkende overheid van de jaren tachtig en negentig heeft in dit narratief teveel ruimte gelaten aan de markt, waardoor ondernemingen en huishoudens hun handelingen te veel hebben laten leiden door winstbejag op de korte termijn. Daardoor is de bredere sociale context uit beeld verdwenen en hebben ondernemingen te weinig rekening hoeven houden met de langetermijnconsequenties van hun beslissingen. Hoe overtuigend dit verhaal op het eerste gezicht ook is, er zijn veel empirische observaties die hier niet mee stroken.

Foute regulering

Amerikaanse financiële markten, bijvoorbeeld, voldoen in het geheel niet aan het beeld van vrije markten dat door deze auteurs wordt opgeroepen. Geen markt zo gereguleerd als de Amerikaanse effectenmarkt, bijvoorbeeld. En ook banken hebben in de Verenigde Staten met meer toezichthouders te maken dan in Europa. Generieke markten bestaan niet. Wat wel bestaat zijn specifieke markten waar specifieke actoren onder specifieke voorwaarden specifieke transacties mogen verrichten. Het punt hiervan is dat de crisis niet zozeer veroorzaakt lijkt te zijn door te weinig regulering, maar door foutieve of onvoldoende gesanctioneerde regulering.

Dat betekent dat de oplossing niet bestaat uit een staat die zich eenvoudig-

weg opnieuw moet laten gelden, maar uit de veel lastigere vraag hoe in de toekomst wel effectief gereguleerd kan worden. Vereist dat nieuwe regels, nieuwe bevoegdheden, een groter of beter controleapparaat, meer geld, een ander regulerend landschap, meer internationale coördinatie, een internationale toezichthouder? Dat zijn de vragen die er de komende jaren toe doen. Een perspectief van meer staat en minder markt is ten enenmale ontoereikend om die vragen te kunnen helpen beantwoorden.

In het vakgebied van het vergelijken van instituties, waarin ook redacteur Anton Hemerijck zijn sporen heeft verdiend, is al geruime tijd een 'culturele wending' gaande. De gedachte dat institutionele veranderingen simpelweg worden afgedwongen door veranderende omstandigheden (een hogere olieprijs, vergrijzing, kapitaalvlucht) is geleidelijk aan ingeruild voor het inzicht dat ideeën en politieke entrepreneurs een eigenstandig effect kunnen hebben.

Richtinggevend verhaal

De totstandkoming van de Europese Unie bijvoorbeeld is niet te begrijpen zonder te kijken naar de rol van een selecte groep Franse technocraten (waaronder Delors) met een uitgesproken Europese visie op mondialisering. Hetzelfde geldt voor de transformatie van de Europese verzorgingsstaten na de jaren zeventig onder invloed van een bonte lappendeken aan politiek-economische ideeën, die we later zijn gaan aanduiden als neoliberalisme. Vrijwel alle geïnterviewden zien de crisis ook (en sommige vooral) als een intellectuele crisis. Eichengreen heeft het over '*knowledge failure*'; De Grauwe spreekt van een '*crisis of academia*'; Suzanne Berger heeft het over '*the intellectual failure of Varieties of Capitalism*'; Helmuth Schmidt spreekt van een '*lack of ideas*'. De crisis duiden als het failliet van het neoliberalisme is een ding, suggereren wat de leidraad voor morgen moet worden is een ander. Dat brengt mij bij de derde rode draad: de noodzaak van een nieuw meta-narratief. Het is de geïnterviewden en de redacteurs niet aan te rekenen – ga er maar aan staan: zomaar een nieuw richtinggevend verhaal uit je mouw schudden dat niet lijkt op het gebazel van Vrouwtje Piggelmee – maar juist op dit punt stemt de bundel somber. Heb je een verzameling van 24

visionairs bij elkaar gebracht, geeft de een na de ander blijk van grote intellectuele schroomvalligheid als het gaat om het richtinggevend verhaal van morgen. Uitmuntende analyses (op bovengenoemd bezwaar na) van wat er mis is gegaan en wat dat voor ons collectieve verhaal betekent, maar zeer weifelend en bedeesd als het gaat om wat dat verhaal moet gaan vervangen. Leiderschap is nodig, visie, een nieuw evenwicht tussen vrijhandel en binnenlandse beleidsruimte, maar veel verder komt de bundel niet.

Al even machteloos doet de roep om beter leiderschap aan. Met name Schmidt en Delors gispden de huidige generatie politici voor hun onverhulde nationalisme dat wat hen betreft tevens onverhuld kortzichtig is. Schmidt wordt een stuitend gebrek aan moed en visie gewaar en roept politici op het tij te keren voor het te laat is. Ook Delors ziet dat Europa staat voor de keuze tussen nederlaag en overleven, stelt dat dat laatste alleen kan met meer internationale samenwerking, en constateert dat dat visionaire politici vereist die er niet zijn. Verrassenderwijs stelt hij daarbij zijn hoop niet primair op grote landen als Frankrijk en Duitsland maar juist op andere grondleggers van de EU: België, Nederland en Luxemburg. Ik ben benieuwd hoe zijn oordeel over Van Rompuy zou luiden, die ten tijde van het interview nog niet in beeld was als Euro-president. Nog afgezien van het hoge 'Tom Poes verzin een list'-gehalte van het morele appel van de heren, beklijft je als lezer toch ook het gevoel dat hun oordeel over de huidige generatie politici deels is ingegeven door een zekere zelfgenoegzaamheid over het eigen politieke verleden.

Voorstander

Dan het laatste weerkerende thema: de behoefte aan een bredere set van indicatoren om sociaal-economische prestaties te meten dan het smalle criterium van economische groei sec. Dit is een thema dat momenteel een politieke hoogconjunctuur kent. Sarkozy presenteerde een aantal maanden terug vol trots het werk van een door hem ingestelde commissie onder leiding van de economen Joseph Stiglitz en Amartya Sen die uitvoerige statistische voorstellen heeft gedaan voor de operationalisering van wat ik hier gemakshalve een breed welvaartsbegrip noem. Het idee mag op brede internationale weerklank rekenen,

daarbij moet wel worden aangetekend dat die weerklank vooral uit Europa afkomstig is en veel minder uit ontwikkelende economieën als China, Brazilië en India (rara hoe kan dat). Ook in Nederland is er groeiende steun, maakt querulant Heertje zich er al jaren sterk voor, is ook de (te smalle) leiding van GroenLinks er van gecharmeerd en bekeerde Wouter Bos zich er toe in zijn Den Uyl-lezing. In *Aftershocks* toont tweedertede van de geïnterviewden zich er een voorstander van, waarbij ik mij als lezer wel afvroeg of dat spontaan was of dat het hen in de mond was gelegd door de interviewers.

Verzoenen

Ik heb geen bewaren tegen het idee als zodanig maar plaats wel kanttekeningen bij de effectiviteit en de uitvoerbaarheid ervan. Om met het laatste te beginnen: het systeem van nationale rekeningen is het resultaat van een lange geschiedenis van institutiebouw en politieke *Seelenmassage*. Het vereist een lokaal apparaat van data-verwerving, een nationaal apparaat van databewerking en -opslag en een internationaal apparaat voor de onderlinge harmonisatie van nationale data.

Het hoeft geen betoog dat deze infrastructuur niet van de ene op de andere dag uit de grond kan worden gestampt. Zeker als we beseffen dat nationale scores fungeren als retorische stijlbloemen die zowel nationale als internationale doelen dienen, past scepsis over de spoedige realiseerbaarheid van internationale overeenstemming over de operationalisering van een breed welvaartsbegrip. Indicatief zijn de uitlatingen van Delors die stelt dat zo'n breder welvaartsbegrip zou kunnen dienen om het Europese electoraat te verzoenen met een toekomst van economische soberheid.

Dat is, maar dit terzijde, mijns inziens tevens de verklaring voor de grote Europese en de geringe Aziatische aandacht voor zo'n breed welvaartsbegrip; optimistische landen hebben er geen behoefte aan, landen die neergang vrezen hopen zo nog even de verwachtingen van hun electoraat te kunnen bevredigen. Dat bleek expliciet tijdens de presentatie van het Stiglitz/Sen-rapport. Sarkozy verheelde zijn politieke bijbedoelingen niet toen hij liet doorschemeren dat Frankrijk met zo'n breed welvaartsbegrip beter zou scoren dan de VS. Door de zaak bij voor-

baat zo te politiseren, stijgen de kansen voor de bouw van een bredere statistische database niet.

Machines

Mijn tweede bezwaar is fundamenteeler van aard. In de nieuwe subdiscipline die zichzelf tooit met de naam *Social Studies of Finance* betogen auteurs als Donald MacKenzie en Michel Callon dat economische theorieën, mathematische formules en statistische conventies 'performatieve' effecten hebben. Daarmee bedoelen zij dat deze technieken het handelen van actoren zodanig sturen dat de werkelijkheid die deze handelingen gezamenlijk 'produceren' gaat lijken op de werkelijkheidsassumpties die aan de sturende technieken ten grondslag liggen. In de woorden van MacKenzie: economische theorieën zijn geen camera's maar machines, en wel: werkelijkheidsproducerende machines. Filosofen zullen in deze ontologische priviligering van het raamwerk, *frame*, paradigma of perspectief een mix ontwaren van Foucaultiaanse machtsanalyse (het discours 'produceert' machtsrelaties en identiteiten) en pragmatische wetenschapsopvattingen (het gaat er niet of een theorie waar is maar of zij werkt, dat wil zeggen: de effecten produceert die zij voerspelt). Impliciet onderschrijven de voorstanders van een breed welvaartsbegrip deze performativiteitsstelling. Net zoals de crisis is veroorzaakt door banken die waren gepreoccupeerd met maximalisatie van de aandeelhouderswaarde, zo schuilt ook de oplossing in andere maatstaven voor prestaties, ongeacht of het nu om een individu, onderneming of nationale economie gaat.

Geen richtsnoer

Het probleem met deze diagnose is dat ze te simpel is en onvoldoende recht doet aan onze werkelijkheid. Zoals tussen droom en daad wetten en praktische bezwaren staan, zo staan tussen beeld en handeling sentimenten, relaties en een handelingspraktijk die zelf de historische resultante is van conventies die in hun interactie met een niet-discursieve werkelijkheid hun effectiviteit hebben bewezen. Met andere woorden, het 'handelen' van economieën, ondernemingen en individuen is maar zeer ten dele het effect van de meeteenheid die toevallig in de mode is. Handelaren, bijvoorbeeld, blijken maar beperkt beïnvloed door de theorema's die volgens MacKenzie

moderne financiële markten domineren, en dat geldt tevens voor ondernemingen.

Als het gaat om nationale economieën is het sturende effect van statistische categorieën nog veel problematischer. Wie meent dat de categorieën waarmee staten de economische prestaties van hun onderdanen meten, bepalen wat die onderdanen doen, overschat het effect van staten op economische activiteiten. Nationale statistieken zijn geen machines, noch zijn het camera's die waarheidsgetrouwe plaatjes van de economische werkelijkheid maken. Veeleer zijn het elektrische ogen die een signaal produceren wanneer iemand beweegt. Je weet dan dat iemand heeft bewogen, maar je weet niet wie en ook niet waarom. De relatie tussen cijfer en werkelijkheid is op geaggregeerd niveau altijd problematisch. Kortom: als oude statistische conventies ons gedrag maar in beperkte mate hebben bepaald, zullen nieuwe statistische conventies ons gedrag eveneens maar in beperkte mate sturen. En daarmee is de grondslag onder het enthousiasme voor het brede welvaartsbegrip goeddeels weggeslagen. Wie teveel vertrouwen stelt in nieuwe categorisering bezondigt zich aan 'metrisch fetisjisme' en dat lijkt me geen goede richtsnoer voor beleid.

Al met al een indrukwekkende bundel met een indrukwekkende lijst van geïnterviewden maar waarvan de boodschap somber stemt: veel 'Tom Poes', en 'Vrouwetje Piggelmee' en ook veel 'fetisjisme'. Oftewel, ook de zieners weten het niet. Nu maar hopen dat het tijdelijk is. Maar ik vrees het ergste.

=

VRIENDSCHAP ♦ Erik Christenhusz: *De man en vrouw heb ik en aantal jaren geleden in Groningen mogen fotograferen. Ze kennen elkaar uit de verslavingskliniek. Daar zaten ze op aparte afdelingen. Na ontslag uit de kliniek zijn ze elkaar op de straat weer tegengekomen. Beiden zijn op het moment dat ik de foto maakte verslaafd, dakloos en gek op elkaar.*

DE Marcus Bakker 1923-2009

Op 24 december 2009 overleed Marcus Bakker, tussen 1956 en 1982 lid van de Tweede Kamer voor de CPN, waarvan negentien jaar als fractievoorzitter. Hij was in die tijd een van de bekendste politici van Nederland. Wouter Bos, die hem namens de regering op 12 januari in een Kamerzitting herdacht, stelde vast: "Liepen de Kamerleden tijdens de *maidenspeech* van Bakker nog uit protest weg, later in zijn loopbaan stroomden de groene bankjes juist vol als hij met zijn zware stem en Zwaans accent begon te spreken." Bos noemde Bakker een standvastig politicus en een aardig mens, een democraat, iemand die voorop liep in de klassenstrijd en zich met hand en tand verzette tegen het kapitalisme.

De twintigjarige Bakker, van huis uit een sociaaldemocraat, koos in 1943 voor de CPN, omdat hij de strijd wilde aanbinden tegen de Duitse bezetter. Na de bevrijding werd hij redacteur van het communistische dagblad *De Waarheid* en gaf zijn studie Nederlands op. Hij leidde het verzet van de jeugd tegen de oorlog van Nederland met Indonesië, en tekende voor de leuze: "Maak van onze jongens geen SS'ers". Hij organiseerde de handtekeningenactie in Nederland voor het 'Appel van Stockholm' dat zich uitsprak tegen hernieuwd gebruik van kernwapens. Al snel werd hij gevraagd voor het dagelijks bestuur van de CPN en in 1953 werd hij hoofdredacteur van *De Waarheid*. Die laatste functie legde hij neer toen hij in de Tweede Kamer kwam. In 1963 werd hij voorzitter van de fractie.

Spijkerhard

Bakker blonk uit in het interruptiedebat en in retoriek. Bij een grondwetswijziging kwam hij in een discussie over artikel 1, dat zich tegen discriminatie uitspreekt, met de formulering 'of op welke grond dan ook', die unanieme bijval kreeg. Op voorstel van GroenLinks werd in 1992 een vergaderzaal in het nieuwe Kamercomplex naar hem genoemd, waardoor hij in het exclusieve gezelschap kwam van Thorbecke, Troelstra, Oud en Aletta Jacobs.

Bakker was volkomen toegewijd aan de partij. Het was zijn opvatting dat een betrekkelijk kleine groep in een klein land wel de gelijk invloed kan uitoefenen op zaken van wereldbelang. Daarvoor is een vastberaden organisatie nodig. Hij was er trots op dat via de CPN arbeiders politiek konden maken. Pas in de jaren tachtig werd hij kritisch over de Sovjet-Unie: "Ik ben pas in de periode van Gorbatsjov wakker geworden, na de onthulling dat de massamoord in Katyn toch het werk van Stalin is geweest. Het moeten accepteren dat mensen met een speldje van de communistische partij, sovjet-militairen, de meest schofterige streken hebben uitgehaald, is voor mij buitengewoon moeilijk geweest." Hoe het mogelijk is dat hij

zo laat tot dat inzicht kwam, is voer voor een biografie.

Bakker stimuleerde de CPN tot het deelnemen aan GroenLinks: "Voor mij was het interessante dat ik kon afstappen van het alleen maar optreden binnen communistisch verband en kon overgaan naar algemene en maatschappelijke dingen." In zijn boek *Wissels; herinneringen zonder berouw* legde hij verantwoording af over zijn politieke verleden, waaronder zijn spijkerharde optreden tegen de oppositie in de CPN in 1958. Hij betreurde het gebrek aan normen en waarden in de stalinistische CPN van die tijd.

Vrede

Bij de oprichting van GroenLinks constateerde hij in *Politiek & Cultuur* (maart/april 1992) dat de communistische beweging wereldwijd in een hoog tempo aan het verdwijnen was. In gepolijste, sarcastische volzinnen waarop hij het patent had, somde hij op wat er daarmee weg was: "Weg is het theoretisch genoemde bouwwerk dat in die decennia is opgericht, met zijn merkwaardige, grijze eentonigheid - na het kleurige denken van Marx, het al minder kleurige maar meer daadkrachtige denken van Lenin, het opdringerige praten op schrift van al die anderen die tot hun dood leiders en spirituele bronnen heetten te zijn - om, eenmaal begraven of in gebalsemde toestand bijgezet, afgeschreven en door nieuwe theoretische genieën vervangen te worden." Wat bleef, "ondanks de vuiligheid, de onbekwaamheid en onverantwoordelijkheid die zich onder de naam van het communisme hebben voorgedaan, is het reiken naar het meest verheven doel dat denkbaar is: een wereld van gelijkwaardigheid en menselijkheid".

Bakker was meer dan een halve eeuw vergroeid met de vredesbeweging: zijn eerste interpellatie van 1960 keerde zich tegen de stationering van kernwapens op Nederlands grondgebied. Hij aanvaardde in de jaren negentig nog een bestuurslidmaatschap van het samenwerkingsverband *Stop de kernwapenwedloop*. Hij verwierp de in zijn ogen laffe bombardementen van de NAVO als middel om op de Balkan in 1999 een eind aan de burgeroorlog te maken en die duizenden slachtoffers maakte. Toen GroenLinks dit optreden, waarvoor geen VN-mandaat was, ondersteunde, was het opzeggen van het lidmaatschap voor Bakker en zijn vrouw onontkoombaar.

=

Leo Molenaar werkt aan een biografie van Marcus Bakker. Een aantal van bovenstaande citaten komen uit persoonlijke interviews. Lezers die informatie of materiaal hebben over Marcus Bakker kunnen terecht op www.leomolenaar.nl/nieuws

VRIENDSCHAP ♦ Wil van Iersel: *Chaam en Aken*

Walrussen

Menno Hurenkamp vanuit Moskou

Izmailovsky Park, in het oosten van Moskou, is beroemd om de souvenirmarkt. Toeristen kopen er de hoeden en petten en damescorsetten van de USSR: medailles met daarop Lenin, T-shirts met Trotski, bekers met Beria en geinige miniatuurkampjes uit Siberië. In de winter kun je er schitterend langlaufen en schaatsen. Het park doet denken aan het Amsterdamse Bos, ongeveer even oud en groot. Het is er druk, zeker nu het een échte winter is, met krakende vorst en een stralende zon aan een blauwe hemel. Jong en oud zoeven voorbij, in hippe sportpakken of op massief houten ski's. Zo nu en dan tref je mannen die in hun blote bast skiën, slechts gekleed in hun baard. Zolang je maar bezig blijft krijg je het niet koud.

Wie het wel koud krijgen zijn de mannen die een duik in het ijswater nemen. In een van de vijvers wordt permanent een wak van een paar vierkante meter open gehouden. Daarin kun je je even onderdompelen. Het heet gezond te zijn voor lijf en geest. Ik kijk verbijsterd naar drie of vier mannen die zich in het water laten zakken, daar een paar keer onder het oppervlak verdwijnen en zich dan doodgemoedereerd aankleden. Het is min 15 graden en in de luttele minuten tussen twee zwembourten ontstaat alweer een dun laagje ijs op het wak. "Doen ze dit altijd?", vraag ik aan een man die met een enorme hark het nieuwe ijs weghaalt. "Niets kan ons tegenhouden", bast deze stoer, mij na een razendsnelle opname van voet tot kruin als weke vreemdeling classificierend. Morzj heten deze ijszwemmers ook wel, leer ik dan. Walrussen. Snuiven, snorren, laagje spek – het klopt. Er dient zich even geen nieuwe zwemer aan. Eenzaam sta ik aan het wak en mijmer over de weerbarstige aard van de Russische medemens. Dan zie ik vanuit een ooghoek iets uit het wak kruipen. Een muskusrat, formaat kleine hond. Hij wil zonnen. Het beest ziet mij, springt weer in het water en trekt daar humeurig even wat baantjes. Maar het verlangen naar de warmte is te groot en hij komt toch het water uit, schuiert zijn buik aan het ijs, laat zijn schouders

zakken, gaat liggen en verdwijnt pas weer als ik tien medetoeschouwers heb. Met mij denken de mannen langs de kant: misschien niet ijszwemmen voorlopig. Die dag zie ik geen morzj meer in het water. Soms laten ze zich tóch tegenhouden.

Een paar dagen later kom ik weer langs het mini-zwembad. Geen ijszwemer te bekennen. Wel is van een grote afstand al een zilveren gloed op het water zichtbaar. Pas van heel dichtbij is te zien dat honderdduizenden jonge visjes het wak vullen als een levende kurk. Het zijn er zoveel dat het lijkt alsof je op het water zou kunnen lopen. Iets heeft ze even uit hun winterslaap gewekt. Ik neem een paar honderd visjes in de kom van mijn handen om te kijken of ze wel echt zijn. Ze spartelen woedend heen en weer tot ik ze teruggooi. Daar willen die morzj dus ook al niet tussen zwemmen. Er zijn toch best wat zaken die hen tegenhouden, neem ik in stilte wraak op de stoere man met hark. En ik realiseer me dat een wal-Rus soms graag zwemt, maar nog liever op de wal staat.

=

Idealisten in he

de Helling
36
lente 2010

GroenLinks-wethouders krijgen veel voor elkaar, maar zijn te veel idealist en te weinig politicus. Ze negeren de machtspolitiek en vergeten successen electoraal uit te buiten. Drie wethouders aan het woord.

Groenlinks had de afgelopen periode meer dan honderd wethouders. En de komende periode zijn het er misschien wel meer. Van een ideeënpartij wordt GroenLinks langzaam een bestuurspartij. Wat levert dat op? Kunnen de wethouders de GroenLinks-idealen realiseren? Krijgen ze de ruimte, nemen ze de ruimte? Twee wethouders gaan daarover met elkaar in gesprek; de derde reageert vanuit de zijlijn. Isabelle Diks schoof eind 2008 tussentijds aan als wethouder in het college van Leeuwarden. Diks was van 1994 tot 2002 gemeenteraadslid in Apeldoorn, zat daarna enige jaren in de Gelderse Provinciale Staten en verving Mariko Peters als Tweede Kamerlid tijdens haar zwangerschapsverlof. Het (aftredend) college van Leeuwarden bestaat naast GroenLinks (4 raadszetels) uit PvdA (14) en CDA (5). Robert Giesberts was elf jaar gemeenteraadslid in Utrecht en werd in 2006 na de verkiezingen wethouder in die stad. Dit college bestond uit PvdA (14 raadszetels), GroenLinks (8), CDA (4) en ChristenUnie (4). GroenLinks stapte er met haar twee wethouders uit in 2009. Breekpunt was de aanleg van een invalsweg vanwege de gevolgen voor de plaatselijke luchtkwaliteit.

De openingsvraag is meteen de hamvraag: Is het mogelijk GroenLinks-idealen op lokaal niveau te realiseren?

Robert Giesberts (43 jaar): “Wanneer die idealen als een compromis opgesloten zitten in het collegeakkoord dan wordt het een stroef en taai proces. Alles wat niet in het collegeprogramma is vastgelegd, is veel makkelijker te realiseren, tenminste op je eigen portefeuille. Een wethouder kan veelal zijn gang gaan. Het is ongekend hoe snel en hoe makkelijk je handen en voeten kan geven aan GroenLinks-idealen. Ik was wethouder natuur en in het collegeakkoord waren over groen weinig afspraken gemaakt. Ik kon mij aansluiten bij initiatieven of juist ergens druk achter zetten en zo concrete resultaten bereiken.”

Isabelle Diks (44 jaar): “Voor mij ligt dat iets anders. Ik trad eind 2008 aan, in het laatste jaar van het college. Als je een wethouderschap overneemt dan spring je op een rijdende trein. Je zit met zoveel lijnen die al uitgezet zijn. Je missie is dan voornamelijk zaken afmaken. “Overigens geloof ik dat het afhangt van de gemeente of je de GroenLinks-idealen als wethouder kan realiseren. Leeuwarden is een fantastische plek. Het is een geschenk om daar wethouder te zijn. Sinds 1995 is GroenLinks via vooral Hetty Hafkamp bezig met milieu en duurzaamheid op de kaart te zetten. We zijn al heel lang landelijk koploper. Bijvoorbeeld met de doelstelling om Leeuwarden in 2020 een klimaatneutrale stad te laten zijn – althans, op het gebied van energiegebruik in woningen en voor voertuigen. We lopen soms zo ver voor de rest uit, dat we nu wel eens zeggen: laat anderen nu maar een keer.”

Giesberts: “Betaalt dat electoraal uit? Herkent en belooft de kiezer de GroenLinks-successen?”

Diks: “Vier jaar geleden won GroenLinks licht in percentage, niet in zetels. Ik zou teleurgesteld zijn als wij nu geen zetelwinst halen.

We liggen goed in de stad. Dat voel ik.” Giesberts: “Je werkt samen met andere partijen die het thema duurzaamheid ook omarmd hebben. Het risico is dat zij er met de buit vandoor gaan. Daar sta je dan met je idealen.”

Diks: “Dat is maar hoe je het bekijkt: gaat het om GroenLinks of om de zaak? Ik ben politica genoeg om te weten dat die twee gekoppeld zijn, maar ik vind de zaak belangrijker.”

Giesberts: “Dat is het verschil met partijen als PvdA, CDA of VVD, die veel meer gericht zijn op macht. GroenLinksers zijn voornamelijk bezig met de inhoud. Als anderen jouw punt verder brengen, zijn wij blij. Maar je moet ze vasthouden, om te scoren bij kiezers. Wij cijferen ons te gemakkelijk weg.”

Diks: “Cijferen we ons weg of kijken wij met wat meer afstand dan anderen?”

Giesberts: “GroenLinks is een ideeënpartij die nu gaat besturen. Een partij die vanuit macht bestuurt, zet het eigenbelang voorop. Voor GroenLinks staat voorop dat er mooie dingen gebeuren in de stad. Als anderen onze ideeën oppakken, zijn wij gelukkig en gaan we verder met een volgend idee. Zeker als beginnend wethouder wil je heel veel op gang brengen, dan ontbreekt de maatvoering. Aanpakken die problemen! Goeie oplossingen! Als anderen de zaak adopteren, prima, door naar het volgende. Wij claimen onze successen niet. Als ik terugkijk op mijn wethouderschap, heb ik dat ook veel te weinig gedaan.”

Diks: “Ik ben een idealist in de politiek. Ik vind het armoedig om het op macht te doen. Dat is het verschil tussen GroenLinks en PvdA. Standaard is dat als je het college mee hebt met een voorstel dat je dan een meerderheid hebt in de raad. Geen discussie, klaar. Zo doet de PvdA dat. Ik geloof in politiek die op de Atheense manier met alle par-

Stijl **Bart Eigeman** (44 jaar) is sinds 2001 wethouder van Den Bosch, de afgelopen vier jaar voor jeugd, onderwijs, verkeer, vervoer en wijken. In het (oude) college zitten naast GroenLinks ook PvdA, CDA en VVD. *Zorgen GroenLinks-wethouders voor verschil op het lokale niveau?* Zeker. Je ziet nu dat steden met GroenLinks-wethouders koploper zijn geworden op een bepaald terrein, zoals bijvoorbeeld Nijmegen op milieugebied met wethouder Jan van der Meer. De GroenLinks-bestuurder brengt ook een stijlverschil. Politiek gaat voor ons om het *hoe*, wij zijn een ideeënpartij. Daarnaast zijn we beter in staat om

mensen mee te krijgen. Omdat wij kunnen overbrengen dat bijvoorbeeld duurzaamheid goed is voor de gemeente. Niet omdat het moet, maar omdat het kan en omdat het leuk is. Het raakt de kwaliteit van leven. Ook op sociale onderwerpen zijn gemeenten door GroenLinks-wethouders koplopers geworden. In Den Bosch zetten we jeugd en onderwijs in het hart van de agenda. Wij noemen dat ‘kindcentra van nul tot dertien’, plekken waar peuterwerk, kinderopvang en basisschool samenkomen. Op twaalf locaties in de stad hebben we dat geïntegreerd. Die kinderen zitten onder een dak. Dat betekent investeren in huisvesting, mensen

meekrijgen. Strijd levert niets op. Groenlinksers kunnen mensen enthousiasmeren. Deze houding is natuurlijk niet exclusief voor Groenlinksers. Maar ik zie het vaker bij ons dan bij andere partijen. We hebben een drive om de stad te ontwikkelen. Niet als kunstje. We zijn niet opportunistisch. We kiezen voor visie, voor authenticiteit, daar is behoefte aan. Daarnaast laat GroenLinks zien dat politiek ook leuk kan zijn. GroenLinks was vijftien jaar geleden een clubje van zuurpruimen, nu kunnen we feestjes vieren. Jonge mensen hebben inzet voor de wereld, maar kunnen ook genieten, brengen leukigheid.

t lokaal bestuur

tijen tot een vergelijk wil komen. Discussie met de raad vind ik helemaal prima. Andere wethouders vinden dat vreselijk.”

Giesberts: “Die stijl is kenmerkend voor GroenLinkers: open zijn, kritiek verwelkomen in plaats van defensief reageren. Ik vond commissievergaderingen altijd leuk, juist vanwege het debat. Andere partijen vinden dat als je kritiek krijgt, je je huiswerk niet goed gedaan hebt. Als je een idee test, het debat zoekt en kritiek krijgt, zeggen ze dat je je werk niet goed hebt gedaan.”

Diks: “Je moet natuurlijk wel in de gaten houden hoe effectief die stijl van politiek bedrijven is.”

Giesberts: “Dat geldt zeker voor buitenstaanders. Die zien jou als iemand met macht en denken dat je voor de vorm de discussie aangaat en dat het besluit al vastligt. Dit wantrouwen moet je als wethouder niet uit het oog verliezen. Dan oogst je in plaats van lof voor je openheid, bittere verwijten over een slecht voorstel. Ik kwam bijvoorbeeld in het begin van mijn periode met een nieuw bomembeleid. In mijn onervarenheid had ik dat niet eerst goed afgetast in het veld. Ik dacht: ik hoor het wel, als er kritiek is pas ik het voorstel aan. De reactie was dat ik mijn huiswerk niet goed gedaan had.”

Welke lessen hebben jullie geleerd?

Giesberts: “De aanleg van de weg die voor ons breukpunt was, had in het collegeakkoord geregeld moeten worden. Elke gemeente kent haar splijtende kwesties, de bouw van een stadhuis of cultuurland, daar moet je sowieso een afspraak over maken. Voor de rest moet je je concentreren op de machtspositie die je straks hebt en dat is je portefeuille. Bedenk vooraf welke portefeuille je wilt hebben, kies hierbinnen de inhoudelijke speerpunten en voer daarover de strijd binnen de coalitieonderhandelingen. Vervolgens is het geheel aan de wethouder

er een succes van te maken en dit succes te claimen. Dit soort strategisch denken gebeurt nog te weinig door GroenLinks. Dan kan je na vier jaar aan de kiezers laten zien dat het heeft uitgemaakt dat GroenLinks in het college zat: ‘dat was onze inzet en dit hebben we gerealiseerd’.”

Diks: “Mijn portefeuille is breed, omvat cultuur, leefomgeving, wonen, milieu, water en energie. Maar inwoners zien mij als de wethouder van duurzaamheid en veel minder van cultuur. Dat is natuurlijk lastig. Vanuit de marketing geredeneerd kan er maar één beeld op jou als wethouder plakken. Dus is het Diks & groen. Al werk ik hartstikke hard aan cultuur, dat stickertje zal niet blijven zitten. Voor de PvdA is het een voordeel dat ze meer wethouders hebben. De één doet ruimtelijke ordening, de ander sociale zaken en de derde wonen. Dan kan je veel successen uitventen. Als je maar een wethouder hebt, moet je heel erg nadenken over hoe je bekend wilt staan en wat je wilt verkopen.”

Giesberts: “In ons college was één iemand, de lijsttrekker van de PvdA, die had de gave van communicatie. Zij wist zelfs falen in haar voordeel om te buigen. Toen ze een ambitieuze doelstelling op het gebied van onderwijs niet haalde kwam ze met een persbericht waarin stond: ‘de doelstelling is niet gehaald, verdorie, ik ben boos dat het niet gelukt is’. Het kwam gelijk in *de Volkskrant*: ‘wethouder van Utrecht baalt van niet halen doelstelling’. Die geslepenheid missen wij. Wij zijn bezig de samenleving te verbeteren en zijn te aardig. Een foto of een stukje in de krant is een mooi veertje, maar die waait ook zo weer weg. Van al die veertjes maak je nog geen vogel. Zaak is dat je een verenpakket maakt waarmee je na verloop van tijd een beeld creëert van ‘die GroenLinks-vogel’ die goede dingen doet voor de stad.”

=

GroenLinks regeert

Het Wetenschappelijke Bureau van GroenLinks inventariseerde enige feiten over de positie van GroenLinks in het lokale bestuur.

- In ruim honderd gemeenten is GroenLinks vertegenwoordigd in het college.
- 40 procent van de Nederlanders woont in een gemeente met een GroenLinkser in het college;
- 52 procent van de GroenLinks-wethouders hebben milieu in hun portefeuille, en 35 procent recreatie, cultuur en sport;
- De zes duurzaamste gemeenten van Nederland, zoals gehuldigd op de Dag van de Duurzaamheid op 9 september 2009, hebben allen een GroenLinkser in het gemeentebestuur;
- Politici van GroenLinks voelen zich het meest verwant met D66 en PvdA; in 86 procent van de colleges werkt GroenLinks samen met de PvdA;
- Tegelijk bestaat er een haat/liefde-verhouding met de PvdA; PvdA'ers worden gezien als machtspolitici;
- Onder wethouders is het CDA populair als collegepartij;
- GroenLinks-bestuurders zijn relatief jong en vaak vrouw.

Auteurs: Katinka Eikelenboom & Gerrit Pas. Zie: <http://wetenschappelijkbureau.groenlinks.nl>

Lokaal beleid is groener dan landelijk beleid; de helft van de GroenLinks-wethouders doet milieu.

Ik vind het nog lang niet groen genoeg. We zijn keihard nodig. Het gaat niet alleen om het planten van een boom. Het gaat om echte duurzaamheid. Mens milieu en economie. Van energiebesparing tot andere manieren van bouwen. Wij nemen eisen op in het bestek bij het bouwen van scholen. Aannemers moeten stages aanbieden aan leerlingen. We denken niet in projecten, maar in integrale oplossingen. Op dit moment zijn we als GroenLinks nog te veel lokale eilandjes. Wij zouden meer landelijke

en internationale netwerken moeten hebben. Als je gelooft in lokaal handelen en globaal denken moet je contacten hebben en die inzetten.

Welk verschil is er met andere partijen?

Stijl zoals gezegd, maar ook inhoud. Vooral op sociaal terrein. In Den Bosch neigt de PvdA naar de SP, naar zielige mensen redderen in plaats van het benadrukken dat mensen hun mogelijkheden kunnen benutten. D66 vind ik niet echt geloofwaardig. De VVD is wel een bondgenoot. Wat wij met hen delen is het geloof in zelfontplooiing, in eigen kracht. Daar waar je het niet eens

bent, kan je met de VVD zakelijke afspraken maken. De VVD is een partij die anderen hun successen gunt.

Mijn grootste succes? Ik heb 75 speeltuinen aangelegd. We hebben met bewoners gesproken over wat zij nodig hadden. De speeltuin wordt nu door deze bewoners beheerd. Dat heeft positieve effecten op de tevredenheid in de buurt.

verder leze

Drie films uit Turkije:

Nefes: Vatan Sağolsun

(The Breath) Regie: Levent Semerci 2009

On the way to school.

Regie: Orhan Esikoy en Özgür Dogan (2008)

Pazar. Bir ticaret masali

(The Market. A tale of trade)

Regie: Ben Hopkins 2008

Drie mooie films uit Turkije die recent het filmhuiscircuit in Nederland hebben gehaald en die de Koerdische kwestie op een directe en toch poëtische wijze raken.

De film *Nefes* speelt begin jaren negentig in het Zuidoosten van Turkije. De strijd tegen de PKK woedt hevig en dagelijks sterven over en weer jonge mannen. Een onervaren peloton slecht bevoorraaide jonge Turkse rekruten moet niet alleen de aanvallen van de PKK maar ook de sneeuw en ijzige kou overleven. Ze gaan mentaal langzaam aan vertwijfeling ten onder.

On the way to school is een ontroerend portret van een jonge Turkse leerkracht die tewerkgesteld wordt op een school met alleen Koerdische kinderen. Leraar en leerlingen verstaan elkaar niet. Turks is de taal van de staat en de militairen; het verboden Koerdisch de taal thuis.

Tot slot de prachtige roadmovie *Pazar*. Wederom een reflectie op het Turkije van begin jaren negentig. Het kapitalisme is onder druk van het IMF volop in ontwikkeling en alles is onbetaalbaar duur. In de grensstreken van Zuidoost Turkije ontstaat een levendige clandestiene handel. Hoofdpersoon Mihram is een kleine ploeteraar die tegen wil en dank, met kind op komst, het (criminele) spel van vraag en aanbod leert spelen.

Aysel Sabahoğlu

The White Tiger 2008 & Between the Assassinations 2009

Aravind Adiga

In de filmhuishit *Slumdog Millionaire* ont-komt de hoofdpersoon uiteindelijk aan zijn bitterarme lot met intelligent en nobel han-delen. In het met de Bookerprize bekroon-de romandebuut *The White Tiger* van de Australisch-Indiase auteur Aravind Adiga gaat het ook om een hoofdpersoon die zich vanuit de laagste kaste omhoog 'werkt' in de Indiase economie. De 'zakenman' Bah-ram Halwai doet in een lange brief aan Pre-sident Wen Jiabao van China zijn grimmige levensverhaal op onderkoelde wijze uit de doeken. Met list en bedrog en een enkele moord weet de illustere hoofdpersoon zich uit de sloppen te werken. Ook in zijn twee-de boek *Between the Assassinations* weet Adiga met veel zwarte humor het India van de corruptie en stuitende armoede te beschrijven. In de grootste democratie ter wereld is, ondanks alle economische groei, de welvaart niet verdeeld, wil Adiga zijn lezers laten weten. Lees, huiver en geniet!

Aysel Sabahoğlu

What is radical politics?

Ed Jonathan Pugh, Palgrave MacMillan
2009

Een collectie essays van vooral Engelse wetenschappers, Journalisten en activis-ten die op zoek gaan naar het antwoord op de vraag wat radicaal politiek denken in de 21ste eeuw zou moeten zijn. Wat wordt het politieke antwoord nu de economische crisis het einde van het neoliberale tijd-perk heeft aangekondigd? Een alternatief hiervoor is nog steeds niet in zicht. En ook de essays geven daar blijk van. Zelden zijn de schrijvers van de essays het eens met elkaar. De ene schrijver ziet de opkomst van groene politieke bewegingen als een kans, de ander als een bewijs van het mislukken van radicaal denken. Vindt de een in mon-diale sociale bewegingen zoals rond *Make Poverty History* een startpunt voor radicale alternatieven, de ander vindt het niet meer dan narcisme omdat de bewegingen hun eisen niet weten om te zetten in werkelijk politiek handelen.

Na het lezen van het boek voelde ik me een boksbal. Van alle kanten aangeval-len. De essays zetten aan tot denken over de toekomst van groene en linkse politiek. Niet geschikt voor mensen die zoeken naar pasklare antwoorden.

Natasja van den Berg

en & kijken

Capitalism. A love story

Regie: Michael Moore 2009

Films van Michael Moore staan natuurlijk garant voor vermaak. Zo ook *Capitalism*, dat zich liet presenteren als kritiek op het hyperkapitalisme van Wall Street, maar (zie subtitel) eigenlijk een ode is aan het kapitalisme zoals dat volgens Moore ooit bedoeld was: het kapitalisme als de grote gelijkmaker met voor iedereen een auto en tv en *last but not least* een baan. Moore dweept met het kapitalisme van zijn jeugd en vraagt zich af waar en wanneer het mis ging.

Hij begint zijn analyse bij de *meltdown* na de val van de bank Lehman Brothers en maakt duidelijk dat het crisiskwaad door derugelering en liberalisering mogelijk is gemaakt. De film is fraai in het blootleggen van wanstaltigheden zoals de *dead peasant* verzekering en de agressieve wijze waarop in de VS huizen in beslag worden genomen. Hij eindigt zijn film met een pleidooi voor meer arbeiderszelfbestuur en democratie en doet dat met een diepe buiging voor de grote FDR.

Aysel Sabahoğlu

Real World Economics Review

www.paecon.net/PAEReview/

De *Real World Economics Review* is een gratis elektronisch tijdschrift voor en door alternatieve, links georiënteerde economen dat naar eigen zeggen meer dan tien-duizend abonnees heeft in meer dan 150 landen. De *Review* is een uitvloeisel van een revolutie van een groep Franse economie-promovendi die ontevreden waren over het wiskundedieet dat tegenwoordig op vrijwel iedere economische faculteit wordt gegeven. Hun revolutie, inmiddels tien jaar geleden, sloeg wereldwijd aan bij gelijkgestemden, en een netwerk was geboren.

In de laatste nummers van de *Review* vooral veel debat over de impact van de financiële crisis, en veel aandacht voor de terugkeer van de Britse econoom John Maynard Keynes, onder andere in een artikel van andersglobalist Walden Bello. Een ander initiatief van het netwerk: de Dynamite Prize voor de Economische Wetenschap, die uitgereikt moet worden aan de econoom die met zijn theorieën de grootste bijdrage heeft geleverd aan het uitbreken van de financiële crisis. Onder meer de voormalig voorzitter van de Federal Reserve Alan Greenspan behoort tot de kandidaten. Vooralsnog hebben 14 duizend economen hun stem uitgebracht. Stemmen kan nog steeds via het aan het netwerk verbonden weblog.

Olav Velthuis

Enjoy Poverty. Episode III

Regisseur: Renzo Martens 2008

Enjoy Poverty doet voor het armoedevraagstuk wat 'Het zijn net mensen' van Joris Luyendijk deed voor de berichtgeving over het Midden-Oosten. De ongemakkelijke documentaire laat de dilemma's zien waarmee ontwikkelingswerkers, journalisten en fotografen te maken hebben in de Congolese hel. Martens schermt met de institutionele belangen van de betrokken NGO's en stelt het alleenrecht van westerse persfotografen op het exploiteren van de armoede weergaloos aan de kaak. Maar Martens is geen Linda Polman of Dambisa Moyo met hun voor de hand liggende kritiek op ontwikkelingshulp. Congolese fotomakers moeten niet trouwerijen, maar verkrachte vrouwen, verhongerde kinderen en lijken vastleggen, vindt hij. Wie effect wil in het Westen, moet het kind met uitstekende ribben schaamteloos durven filmen.

Na diverse mislukte pogingen om de door de Congolezen zelf gemaakte foto's aan de westerse persbureaus te slijten, gooit ook Martens uiteindelijk de handdoek in de ring. Hij vertrekt, maar brengt eerst nog de hongerstervende kinderen een bordje eten. Hun dankbaarheid is beschamend groot. De documentaire was te zien op het afgelopen IDFA en is op televisie uitgezonden door VPRO-Tegenlicht.

Aysel Sabahoğlu

Geen andere optie

De militaire strategie van het Westen in Afghanistan is uitzichtloos. Onderhandelen met de taliban is onvermijdelijk.

Met de huidige spanningen rondom Afghanistan, Pakistan, Jemen en de recente oproep van Bin Laden tot het plegen van meer aanslagen op het Westen, is het thema *war on terror* weer prominent aanwezig op de politieke agenda. De 'oorlog tegen het terrorisme' lijkt echter steeds uitzichtlozer naarmate de tijd verstrijkt. Waar het Westen in 2001 met weinig moeite er in slaagde om met 250 *special forces* en de Noordelijke Alliantie de taliban te verdrijven, lijkt de westerse troepenmacht – inmiddels uitgebreid tot meer dan 110 duizend man – de terugkeer van de taliban geenszins te kunnen tegenhouden. Aanvankelijk leek het uitschakelen van Al-Qaeda en de taliban in Afghanistan een makkelijke klus, maar achteraf bleek dit toch moeilijker te zijn dan gedacht. Daarom wordt er momenteel gezocht naar alternatieve methodes om een oplossing te vinden voor het conflict in Afghanistan. Hierin staat het Westen in Afghanistan, waar gezien de militaire aanwezigheid ook Nederland toebehoort, voor de lastige keus: dient de strijd militair te worden beslecht of is er mogelijk ruimte voor onderhandelingen? Wij betogen in dit artikel dat onderhandelen met de taliban niet alleen de laatste, maar ook de beste optie is. Als eerste dient men zich het volgende af te vragen: Hoe staat de strijd tegen de militante islamisten er momenteel voor? Wat beweegt de militante islamisten? Wat zijn de mogelijkheden voor het Westen in het vinden van een politieke oplossing voor het conflict?

Instorten

De *war on terror* heeft verreikende politieke gevolgen voor het Midden-Oosten en grote delen van Centraal-Azië met zich meegebracht. Zo weet het Pakistaanse regime slechts met moeite het hoofd boven water te houden waar het gaat om het indammen van de religieuze extremisten. Uitgelekte CIA-stukken tonen dat Washington vreest voor het

instorten van het Pakistaanse regime. Om die reden hebben de VS een speciale eenheid opgezet die, mocht het regime imploderen, de nucleaire wapens van Pakistan moet veiligstellen. Momenteel dreigen ook Jemen en Somalië nog verder – voorzover dat mogelijk is – af te glijden in 'de strijd tegen het terrorisme'. Daarnaast kampen de meeste pro-westerse islamitische bondgenoten met een groeiend binnenlands legitimiteitsprobleem als gevolg van hun steun aan de *war on terror*. Marokko, Egypte, Jordanië en Saoedi-Arabië kregen verschillende aanslagen, vaak ook op westerse doelen, te verduren. De dreiging van de militante islam is sinds de Amerikaanse invallen in Afghanistan en Irak niet alleen toegenomen in kracht, maar breidt zich ook uit naar omliggende landen; in Jemen, Irak, Algerije, Mauritanië en zelfs in Mali schiet het aantal militante organisaties als paddenstoelen uit de grond. Daarnaast is in het Westen zelf de terreurdreiging niet verdwenen. Zo slaagde een 23-jarige Nigeriaanse jongen er vorige maand bijna in om zichzelf aan boord van een Amerikaans vliegtuig op te blazen. De strijd tegen de militante islamisten heeft de veiligheidssituatie dus niet verbeterd, mogelijk zelfs verslechterd. Het huidige beleid met betrekking tot de militante islam vereist om die reden een drastische wijziging. Maar om welke groeperingen draait het nu eigenlijk?

Allereerst dient er een onderscheid te worden gemaakt tussen de verschillende militante islamistische organisaties op basis van de dreiging die zij vormen, en voor wie. De Verenigde Staten zijn bijvoorbeeld in andere conflicten verwikkeld dan Frankrijk, Nederland of Israël.

Korreltje zout

Zo vormen sommige islamistische bewegingen weinig tot geen gevaar voor bijvoorbeeld Nederland, terwijl deze dat wel doen voor Israël. Hamas bijvoorbeeld heeft geen verleden in het plegen van bomaanslagen op Europese en Amerikaanse doelen. Daarom kan men stellen dat noch de militante islamisten noch het Westen als twee uniforme actoren kunnen worden beschouwd in de 'strijd tegen het terrorisme' en dat er eigenlijk ook niet kan worden gesproken van één conflict. Toch zijn er gevallen die voor het Westen als geheel zeer zorgwekkend zijn. Waar het Westen in Afghanistan en Paki-

stan in een militair conflict verwickeld is met de taliban en Al-Qaeda, beperkt vooral deze laatste zijn acties niet tot de westerse aanwezigheid op Afghaanse bodem. Al-Qaeda richt zich ook op landen ver buiten de directe Afghaanse omgeving. Maar wat beweegt deze militante organisaties in hun strijd tegen het Westen?

Hoewel deze bewegingen stellen dat hun geloof of ideologie de drijfveer vormt voor de strijd tegen het Westen, dient dit toch met een korreltje zout te worden genomen. Er bestaat namelijk een aanzienlijke discrepantie tussen wat zij enerzijds *zeggen* en wat zij anderzijds *doen*. Weliswaar botsen de ideologische opvattingen van de militante islamisten met het heersende denkbeeld van het liberale Westen, maar dit hoeft nog niet in een fysieke confrontatie te resulteren. Een dergelijke confrontatie vindt meestal pas plaats als de politieke belangen van beide actoren met elkaar botsen.

Bankroet

De taliban zijn niet uit op een confrontatie met het Westen omdat hun religie of ideologie dat voorschrijft, maar omdat zij de Amerikanen zien als een obstakel voor het behalen van hun doel: de machtsovername in Afghanistan en in delen van Pakistan. De taliban zijn niet zozeer ideologisch als wel opportunistisch van aard: zo beschouwden nog in de jaren 80 veel voormalige moedjaheden die momenteel deel uitmaken van de taliban het Westen nog als hun bondgenoot. Hun ideologische overtuiging speelde toen, net als nu, een ondergeschikte rol in hun strijd tegen de vreemde mogendheid in Afghanistan.

Al-Qaeda en de taliban streven, ondanks het feit dat ze een gezamenlijke vijand hebben, andere doelen na. Al-Qaeda ziet de westerse troepenmacht als een *window of opportunity* om de positie van het Westen in de gehele regio te verzwakken. Met andere woorden: de taliban wensen de westerse troepen weg te krijgen uit Afghanistan terwijl Al-Qaeda er alles aan doet om ze daar te houden. Door de strijd aan te gaan hoopt Al-Qaeda de westerse troepen steeds verder een moeras in te drijven waar zij vervolgens niet meer uit kunnen. Zo stelde Bin Laden in 2004: "[Al-Qaeda], samen met de moedjaheden, hebben Rusland tien jaar laten bloeden totdat het bankroet

dan onderhandelen

werd verklaard en zich noodgedwongen moest terugtrekken en zijn verlies moest accepteren”, waarna hij vervolgde: “wij zullen ons beleid in het laten bloeden van Amerika voortzetten tot [ook hier] het punt van faillissement is bereikt”. Dit wordt ook wel het *bleed-until-bankruptcy* plan genoemd. Door het Westen op deze manier te verzwakken probeert Al-Qaeda de levenslijn (westerse hulp) naar de Arabische regeringen te verstoren en eventueel door te snijden. Het doel van Al-Qaeda is om zoveel mogelijk staten in het Midden-Oosten en Centraal-Azië omver te werpen en te vervangen door islamitische staten. Al-Qaeda zinspeelt daarom op een nieuwe confrontatie met het Westen om zo de *war on terror* te doen overslaan naar andere landen in het Midden-Oosten. Hiermee hoopt de groepering de staten die steun aan het Westen toezeggen verder in diskrediet te brengen en te destabiliseren. Al-Qaeda probeert westerse geweld uit te lokken om op die manier meer antiwesterse bondgenoten achter zich te krijgen. Strijd werkt dus als een mobilisatiemechanisme tegen het Westen en zijn bondgenoten. Geweld tegen het Westen is dus niet zozeer ideologisch gegrond, maar onderdeel van een politiek-militaire strategie. Tot dusver is deze strategie zeer succesvol gebleken.

Politieke oplossing

Wat zijn de opties voor het Westen om zonder al te veel kleerscheuren uit deze benarde positie te komen? De VS zijn van plan meer troepen naar het gebied te sturen. Deze uitbreiding zal waarschijnlijk niet het gewenste effect hebben. Het zal hooguit een kunstmatige veiligheidssituatie creëren, tegen een torenhoge prijs, zowel in mensenlevens als in financiële middelen. Terwijl de westerse aanwezigheid in Afghanistan zich al jaren uitbreidt, verslechtert de veiligheidssituatie in Afghanistan met de dag. Dit wordt niet alleen geïllustreerd door de bijnaam van de Afghaanse president Karzai als ‘burgermeester van Kabul’ vanwege zijn beperkte macht, ook de Amerikanen lijken hun grip op het land in rap tempo te verliezen. Zo kreeg de CIA afgelopen maand nog de zwaarste aanslag sinds 1983 te verduren toen een zelfmoordterrorist zichzelf opblies in een legerkazerne, en maakten de Amerikanen in 2009 een verdubbeling van het dodenaantal

mee ten opzichte van 2008, ondanks het feit dat het aantal Amerikaanse troepen fors is uitgebreid. Niets wijst er dan ook op dat de nieuwe troepenversterking de veiligheidssituatie zal verbeteren. Nu de Amerikanen steeds verder verzand raken in het conflict, is het hoogst noodzakelijk om een politieke oplossing voor het conflict te vinden. Wat zijn de mogelijkheden?

De eerste optie is te gaan onderhandelen met de taliban, of door directe gesprekken aan te knopen, of met behulp van een intermediair. Saoedi-Arabië en Turkije hebben al laten doorschemeren te willen bemiddelen. De onderhandelingen zouden dan gaan over het opzeggen van de steun van de taliban aan Al-Qaeda, in ruil voor een expliciet genoemde datum voor vertrek van westerse troepen. Al-Qaeda zou daardoor losgesneden worden van een machtige bondgenoot. Het gevaar is dat de legitimiteit van de regering Karzai aangetast wordt als er te veel toezeggingen worden gedaan. Daarom dienen de gesprekken tussen het Westen en de taliban voor een deel in samenspraak te gaan met de huidige Afghaanse regering.

Buurlanden

De onderhandelingspositie van het Westen wordt zwakker naarmate de taliban succesvoller worden in de strijd. Om te voorkomen dat de regering Karzai straks volledig gepasseerd wordt, dienen de betrokken westerse landen op korte termijn de onderhandelingen over een mogelijke terugtrekking te starten. Aangezien de Afghaanse regering niet eeuwig op westerse steun kan blijven rekenen, zou het Westen ook gesprekken tussen de regering Karzai en de taliban moeten aanmoedigen.

De tweede optie is gesprekken aan te gaan met gematigdere elementen binnen de taliban. Dit zou de taliban intern kunnen verdelen en is onlangs door de Britse premier Gordon Brown als mogelijke oplossing aangedragen. Echter, ook dit wordt steeds moeilijker naarmate de militaire successen van de taliban toenemen en zo de bereidheid van fracties om een onafhankelijke koers te gaan varen vermindert. Daarnaast is het nog maar de vraag hoe groot deze groep is en welke positie de gematigde islamisten binnen de taliban innemen – indien het enkel voetsoldaten zijn zal het waar-

schijnlijk weinig effect hebben op de uitkomst. Desalniettemin behoort deze optie nog steeds tot de mogelijkheden indien er op korte termijn gesprekken zullen plaatsvinden. Om de bereidheid van de gematigdere taliban te vergroten is geopperd de taliban, of elementen binnen de taliban, als organisatie van de terreurlijst te verwijderen.

De derde optie is de buurlanden verder te betrekken bij het vinden van een politieke oplossing voor het conflict. Ook hier zit een aantal haken en ogen aan. Onder de buurlanden van Afghanistan die een constructieve rol zouden kunnen vervullen, bevinden zich ook staten waarmee het Westen liever geen zaken doet, zoals Iran. Iran heeft zich in het verleden bereid getoond het Westen te helpen bij het vinden van een oplossing in Afghanistan, maar wenst hier wel wat voor in de plaats – waarschijnlijk concessies inzake het nucleaire dossier. Daarnaast is het nog maar de vraag in hoeverre Iran in staat is de situatie te verbeteren. Aan de oostkant staan de buurlanden India en Pakistan zeer wantrouwig tegenover elkaar. Niettemin

hebben alle buurlanden baat bij een stabiel Afghanistan en is hen er alles aan gelegen te voorkomen dat Afghanistan opnieuw een broeinest wordt van internationaal opererende groeperingen. Dat de taliban mogelijk opnieuw de dienst zouden gaan uitmaken is van ondergeschikt belang, zolang zij Al-Qaeda buiten de deur houden. Zowel de taliban als de buurlanden hebben geen belang bij een hernieuwd Amerikaans offensief.

Al-Qaeda's slagkracht

De keuze zal niet makkelijk zijn, maar gezien de huidige stand van zaken is het beslist noodzakelijk een politieke oplossing te vinden voor het conflict. De strijd, die nu inmiddels negen jaar voortduurt, heeft de situatie enkel verslechterd en het ziet er niet naar uit dat hij op korte termijn kan worden gewonnen. De opmars van de taliban voorkomen, het uitschakelen van Al-Qaeda en het creëren van een veilige situatie in Afghanistan is een onmogelijke opgave wanneer het Westen vast blijft houden aan de militaire strategie. Het starten van onderhandelingen is daarom onver-

mijdelijk. De uitkomst van onderhandelingen zal maar één echte verliezer opleveren, namelijk de groep waar de hele *war on terror* aanvankelijk om ging: Al-Qaeda. Door de verleiding om actief militair in te grijpen in bijvoorbeeld Jemen of Somalië te weerstaan en tegelijkertijd te onderhandelen met de taliban zal Al-Qaeda ernstig verzwakken. Tot op heden genoot Al-Qaeda een redelijke mate van bescherming onder de taliban, maar wanneer de taliban hun steun aan Al-Qaeda opzeggen in ruil voor het westerse vertrek zal dat Al-Qaeda's slagkracht aanzienlijk aantasten. Daarom is praten en onderhandelen niet alleen de laatste overgebleven optie, maar ook de voordeeligste. Aangezien het Westen nog maar weinig grip heeft op de militaire uitkomst van het conflict is er geen andere optie dan te zoeken naar een politieke uitweg. Beter een half ei dan een lege dop. Wil het Westen voorkomen dat het ook zijn grip verliest op de politieke uitkomst, dient het haast te maken met het starten van onderhandelingen.

=

hulp is politiek

Het advies van de WRR over ontwikkelingshulp is apolitiek, meent Max van den Berg. De WRR gaat voorbij aan fundamentele belangentegenstellingen die ontwikkeling in de weg staan.

Het rapport met de titel *Minder pretentie, meer ambitie. Ontwikkelingshulp die verschil maakt* is een doortimmerd verhaal. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) komt met een heldere analyse van wat internationale samenwerking – of in hun woorden: ontwikkelingshulp – beoogt en wat het kan bereiken. De WRR stelt vast dat de ontwikkelingsopdracht ‘onontkoombaar’ is en brengt daarmee het debat over de hulp terug naar de vraag waar de discussie over zou moeten gaan. Namelijk niet óf hulp wel zin heeft, maar de vraag welke hulp zin heeft. En wat Nederland met zijn hulpinspanning wil bereiken. Dit alleen al is een bewonderenswaardige prestatie, gezien de toon van het debat over internationale samenwerking de afgelopen jaren.

Wat echter opvalt is dat de WRR kiest voor een apolitieke benadering van het verschijnsel ontwikkeling en sterk focust op *economische* ontwikkeling. De WRR lijkt daarmee voorbij te gaan aan een essentieel politiek element: fundamentele belangentegenstellingen die ontwikkeling in de weg staan.

Groei

De WRR constateert terecht dat groei noodzakelijk is voor ontwikkeling. Daarbij maakt zij een onderscheid met rijke landen, waar ontwikkeling nog plaats kan vinden door de beschikbare middelen beter te verdelen. Voor arme landen zijn volgens de Raad onder meer banengroei en de versterking van specifieke economische sectoren belangrijke graadmeters voor ontwikkeling. De WRR focust sterk op een technisch-economische benadering van het genereren van ontwikkeling en heeft minder waardering voor directe armoedebestrijding, zoals het bieden van onderwijs en gezondheidszorg. Onderzoek laat zien dat juist een goed werkende publieke sector die basisonderwijs, drinkwater, gezondheidszorg levert, onmisbaar is voor economische groei die leidt tot welvaart, redelijke verdeling en banen.

Ook democratie en *good governance* (met strijd tegen corruptie) zijn zonder een *state civil security* kansloos. Derhalve zijn millenniumdoelen en economische ontwikkeling veeleer complementair dan strijdig. De goede mix is contextueel en altijd afhankelijk van beschikbare lokale actoren. Die actoren verdienen het om hun inzet voor de millenniumdoelen gehonoreerd te zien. Er beginnen resultaten zichtbaar te worden, zo

laten de jaarlijkse *Social Watch*-rapporten zien. Solidariteit met die sociale beweging vergroot de kans op economische, sociale en culturele ontwikkeling.

Conflicterende belangen

Ieder land is anders, maar ook de WRR onderkent dat veel landen in met name Sub-Sahara Afrika regeringen hebben die weinig rekening houden met het algemene belang van hun land, en vooral geïnteresseerd zijn in het veiligstellen van de belangen van een kleine elite. In deze landen gaat ontwikkeling over wie de macht heeft, over wie toegang heeft tot opleidingen, tot werk, tot grondstoffen. Het gaat om wie kansen heeft en wie wordt buitengesloten. In deze landen betekent ontwikkelingshulp het conflict aangaan met gevestigde belangen ten gunste van verwaarloosde belangen van een grote groep mensen. Dat maakt ontwikkeling per definitie een uitermate politiek proces, meestal een rommelig proces en soms een zeer smoezelig proces (de Raad spreekt zelf van *dirty business*). Daarbij zijn het vooral maatschappelijke organisaties en opinieleiders die hun eigen leiders bij de les kunnen houden: de vakbeweging in Zimbabwe, de kerken in Malawi of mensenrechtenorganisaties in Rwanda. Vanuit een samenleving moet tegenmacht worden georganiseerd.

De Nederlandse regering heeft in dezen uiteraard een eigen verantwoordelijkheid en zij moet regeringen van ontwikkelingslanden zonodig aanspreken. Bilaterale betrekkingen kennen in dit opzicht echter beperkingen. Het ondersteunen van maatschappelijke organisaties in ontwikkelingslanden in het bieden van tegenwicht is bij uitstek een rol voor maatschappelijke organisaties uit rijke landen. Dit zijn bijvoorbeeld professionele hulporganisaties, maar ook vakbonden en kerken die via hun partnerorganisaties kennis hebben van en diep geworteld zijn in een samenleving. Bovendien kan (het bieden van) onderwijs of gezondheidszorg van groot belang zijn in emancipatieprocessen. De WRR vraagt aan hulporganisaties hun meerwaarde te formuleren – wel, mijns inziens is deze rol essentieel en de WRR doet hier te weinig recht aan.

Mondiale elite

Niet alleen nationale, ook internationale gevestigde belangen staan de ontwikkeling van veel arme landen in de weg. Terecht pleit de WRR voor een sterke Nederlandse ‘globa-

44 Hulp is politiek

liseringsagenda'. Groei in ontwikkelingslanden wordt vaak in de kiem gesmoord door handelsverdragen, belastingregels, migratie- en visserijbeleid, en landbouwsubsidies die vooral gunstig uitpakken voor westerse landen. Dat is ronduit pervers. Bovendien presenteerde zich het afgelopen decennium een aantal mondiale crises (klimaat, voedsel, energie, grondstoffen, de financiële crisis) die werden veroorzaakt door de rijke landen, maar waarvan de gevolgen verreweg het hardst aankomen in ontwikkelingslanden. Ruim één miljard mensen op de wereld leeft onder de armoedegrens en door de crises neemt dit aantal eerder toe dan af. De onderliggende oorzaak van deze crises is dat burgers in rijke landen zich meer welvaart toemeten dan mondiaal gezien mogelijk en rechtvaardig is.

Op de globaliseringsagenda van de WRR staat naast een goed beheer van mondiale publieke goederen, zoals een stabiel klimaat, kennis en financiële stabiliteit, ook het belang van 'coherentie van beleid'. Dit betekent bijvoorbeeld dat het handels- en landbouwbeleid van rijke landen niet langer ontwikkelingsinspanningen moeten frustreren. Hier erkent de WRR overigens wel dat het realiseren van meer coherentie een zeer politiek proces is, waar veelal conflicterende belangen spelen. Bovendien constateert de WRR dat de huidige samenstelling van mondiale en regionale organisaties onvoldoende zijn toegerust om goed met mondiale publieke goederen om te gaan. Deels omdat ontwikkelingslanden te weinig macht hebben binnen de fora die er toe doen (Veiligheidsraad, IMF, Wereldbank).

Moed

De globaliseringsagenda waar de WRR voor pleit zal daarom snel tot ingewikkelde politieke keuzen leiden. Om ontwikkelingslanden tot ontplooiing te laten komen, zullen rijke landen arme landen de ruimte moeten bieden. Doorgaans betekent dit dat rijke landen een stapje terug moeten doen, dat burgers wat van hun welvaart moeten inleveren en dit zal op mondiaal politiek niveau moeten worden bevochten. Dit is echter geenszins een makkelijke politieke boodschap. Ook hier is de rol van maatschappelijke organisaties essentieel. In de rijke landen moet de politiek bij de les worden gehouden om zaken als een rechtvaardige verdeling van de toegang tot grondstoffen en het belang van duurzaamheid bovenaan de politieke agenda

te houden. Ook op het mondiale niveau, net als eerder op het nationale niveau, besteedt de WRR te weinig aandacht aan het politieke aspect van ontwikkeling. Het oprichten van een Nederlands *Global Issue centrum* of de minister-president meer verantwoordelijk maken voor die globaliseringagenda, zijn suggesties die de moeite waard zijn om te overwegen, maar zullen een regering niet bewegen tot de noodzakelijke stappen richting een duurzame en rechtvaardige mondiale verdeling. Daar is veel maatschappelijke druk voor nodig.

0,8

De bijdrage van Nederland aan ontwikkelingssamenwerking is vastgesteld op 0,8 procent. De WRR stelt vast dat wetenschappelijk gezien de hoogte van dit percentage arbitrair is. De Raad moet zich bewust zijn geweest dat deze vaststelling aanleiding zou worden tot een hernieuwde roep dit percentage naar beneden bij te stellen. Naar boven bijstellen is gezien het huidige politieke klimaat geen reële optie, maar gezien de ambities die de Raad formuleert wellicht wel wenselijk. Natuurlijk is 'de 0,8' een politieke keuze, maar daarom niet minder relevant. Het percentage is bovendien gebaseerd op een internationale verplichting. Het is de uiting van het besef dat rijke landen hun welvaart hebben te danken aan een mondiaal systeem dat hen bijzonder gunstig gezind is, en anderen op deze wereld bijzonder ongunstig. Een situatie die leidt tot onaanvaardbare ongelijkheid die een beetje verzacht kan worden door jaarlijks een klein bedrag opzij te zetten voor mondiaal minder bedeelden. Dat zou geen gunst van de rijke aan de armen moeten zijn, maar een recht waar armen aanspraak op kunnen maken. Welbegrepen eigenbelang en solidariteit gaan hier prima samen.

Uiteindelijk gaat ontwikkeling dus in belangrijke mate om het doorbreken van bestaande machts- en belangenposities. En om de emancipatie van achtergestelde groepen burgers, op nationaal niveau binnen ontwikkelingslanden, maar ook op mondiaal niveau. Het gaat om eerlijk delen en gelijke kansen. Daarmee is ontwikkelingshulp uitermate politiek. Begrippen als eerlijk delen en solidariteit zijn actueler dan ooit.

=

B-Berichten

Dick Pels directeur

Sinds 1 januari is Dick Pels (1948) de nieuwe directeur van het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks. Hij studeerde vertaalkunde en sociologie aan de Universiteit van Amsterdam, en was werkzaam als universitair (hoofd) docent maatschappijtheorie en sociale filosofie aan de universiteiten van Amsterdam en Groningen. Na een bijzonder hoogleraarschap in Groningen werd hij in 1998 gewoon hoogleraar sociologie en culturele studies aan Brunel University in Londen. In 2002 vestigde hij zich weer in Nederland als zelfstandig publicist. In 2004 was hij een van de oprichters van de links-liberale denktank Waterland, waarvan hij tot voor kort voorzitter was.

Zijn meest recente boeken: *De geest van Pim* (2003), *Een zwak voor Nederland* (2005), *De economie van de eer* (2007) en *Opium van het volk* (2008).

Op stapel staat een boek met de titel *Het volk bestaat niet. Leiderschap en populisme in de mediademocratie* (De Bezige Bij, najaar 2010).

WB & De Linker Wang

Het WB wil intensiever gaan samenwerken met de werkgroepen van GroenLinks. Met De Linker Wang zoeken we naar een verdieping van het debat over vrijzinnigheid, religie en politiek binnen en buiten GroenLinks te verdiepen. Een eerste bijeenkomst vindt plaats in het Politiek Café van GroenLinks Amsterdam op 8 april 2010 (P96, Prinsengracht 96, Amsterdam). Dick Pels gaat daar in discussie met Ruard Ganzevoort, de nieuwe voorzitter van De Linker Wang. In de nabije toekomst organiseren het WB, De Linker Wang en de Amsterdamse studentengroep van GroenLinks een grotere landelijke bijeenkomst.

WB & Kunst, Cultuur en Media

Informatievrijheid, digitale vrijheid, downloadverbod, auteursrecht: is eigendom van cultuurproducten diefstal? Het WB onderzoekt samen met de werkgroep KCM de mogelijkheid om een visiepamflet uit te geven dat het denken hierover vormgeeft.

Green European Foundation

De nieuwe GEF vergaderde eind januari in Utrecht. Het WB is medeoprichter van dit instituut dat zich onder andere als doel stelt Europese debatten te stimuleren over democratie, ecologie en sociale vraagstukken. De GEF wordt gedragen door de nationale groene stichtingen, zoals het WB en de Heinrich Böll Stiftung, en door de Europese Groene Partij en de Groene Fractie in het Europees Parlement. WB-directeur Dick Pels en partijvoorzitter Henk Nijhof gingen in discussie over de politieke situatie in Nederland; debatten over populisme en nationale identiteit bleken niet specifiek Nederlands. Het WB is gevraagd om binnenkort met de GEF een seminar over dit thema te organiseren in Brussel.

WB in de krant

- Dick Pels, 'De waarheid is nooit keihard en onwrikbaar', in: *de Volkskrant*, 26 januari 2010. (Geert Wilders en Mohammed B. hangen eenzelfde beeld van de islam aan; het is een waarheidsdenken dat niet past in de democratie.)

- Anna van Dijk en Dick Pels, 'Percentage van 0,7 voor hulp is toch niet heilig', in: *Trouw*, 2 februari 2010. (Voor ontwikkelingshulp moet je uitgaan van wat nodig is, niet van een getal dat ooit is afgesproken.)

Web-publicaties

- Anna van Dijk en Gerrit Pas, 'De beperking van het wijkgericht werken; aanbevelingen voor lokale politici'.

- Anna van Dijk, Katinka Eikelenboom en Gerrit Pas, 'Wijkgericht werken lost niet alle problemen op; kanttekeningen bij het wijkbeleid'. Zie <http://wetenschappelijk-bureau.groenlinks.nl>

www.groenlinks.nl

Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030-23 999 000

RAAD VAN ADVIES
Chrisje Brants
Lot van Hooijdonk
Henrike Karreman
Tof Thissen
Marco Wilke

MEDEWERKERS
Dick Pels - DIRECTEUR
Anne de Boer
Anna van Dijk
Katinka Eikelenboom
Erica Meijers
Gerrit Pas
Annie van der Pas
Noortje Thijssen

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Het veer van Istanbul

Fotografe Nicole Segers en schrijfster Irene van der Linde maakten samen het boek *Het Veer van Istanbul*. Het duo pendelde tussen de Euro-

pese en Aziatische oever van Istanbul, Culturele Hoofdstad van Europa in 2010. Van der Linde volgde de levens van uiteenlopende stadsbewoners, Segers richtte de camera op de boot en verbeeldt de grens. Net als de veerpont pendelt Turkije tussen twee continenten. Van der Linde

en Segers reisden eerder langs de nieuwe oostgrens van de Europese Unie.

- *Het Veer van Istanbul. Ontmoetingen langs de Bosporus*, Lemniscaat, 592 pp, € 37,50
- t/m 18 april zijn de foto's te bezichtigen in de Kunsthall, in Rotterdam

